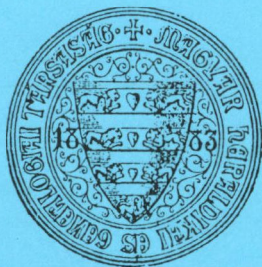

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

SZERKESZTIK:

DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN,
LACZLAVIC GYÖRGY, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA

NYOLCVANKETTEDIK KÖTET
2009/1. füzet

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MMIX

E számunk szerzői

Kádár Tamás, kutató (OKM, Budapest)

Körmendi Tamás, Dr., egyetemi tanársegéd (ELTE BTK)

Mészáros Orsolya, dr., régész, történész (Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat)

Pandula Attila, Dr., egyetemi docens (ELTE BTK)

Rüsz-Fogarasi Enikő, Dr., docens, Kolozsvári Babes–Bolyai Tudományegyetem

E számunk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült

nka

Nemzeti Kulturális Alap

TURUL

LXXX. évfolyam

2009/1. füzet

Szerkesztik: DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN,
LACZLAVIK GYÖRGY, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA, PANDULA ATTILA

Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár

1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.

Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.

A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg, és nem küldjük vissza.

Kiadja a Magyar Történelmi Társulat

Felelős szerkesztő: NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA

Nyomdai előkészítő munkák: Élőfej Bt.

Nyomás és kötés: Kurucz Gábor

ISSN 1216-7258

TARTALOM

I. Értekezések, önálló cikkek

RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ: Kolozs vármegye szolgabírái a középkorban	1
KÁDÁR TAMÁS: Megjegyzések, észrevételek I. Károly (Róbert) magyar király házassági és egyéb családi kapcsolatai kérdéséhez	13
MÉSZÁROS ORSOLYA: A késő középkori Visegrád város pecséthasználata	24

Könyvismertetés

Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerk. Zsoldos Attila. (Ism. Körmendi Tamás)	30
Kartous, Peter – Vrtnel, Ladislav: Heraldický register slovenskej republiky. V. kötet. (Ism.: Pándula Attila)	31
NOBILITAS 2008. (Szerk. Gudenus János József) (Ism. Pándula Attila)	32
Közlemény	12

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben lehetőleg végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt 0,5–1 éves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) fogad el. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratokat technikai okokból nem tudunk közölni. Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében tisztelettel kérjük az alábbiak betartását: – A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk.: Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) választjuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot teszünk (pl.: *Domanovszky Sándor.*).

– Az oldalhivatkozáskor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40, 61–72).

– A hivatkozáskor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.

– Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket rövid kötőjellel választjuk el egymástól (pl.: Wien-Köln; Budapest-Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.) A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl.: Bp.,)

– Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely, és év után zárójelben tüntessük fel. Pl.: (Monumenta Hungariae Historica).

– Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után „In” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.

– Folyóiratban megjelenő cikkekre történő utaláskor nem tesszük ki az „In” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána teszünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána pedig az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám. Pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52.

– Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, utána pedig az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: Nagy I.: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, az „Uo.” jelet kell használni. Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, vagy a megjelenés évével) és erre hivatkozni. Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. Nagy I.: i. m. II. k. Pest, 1858.)

– A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.

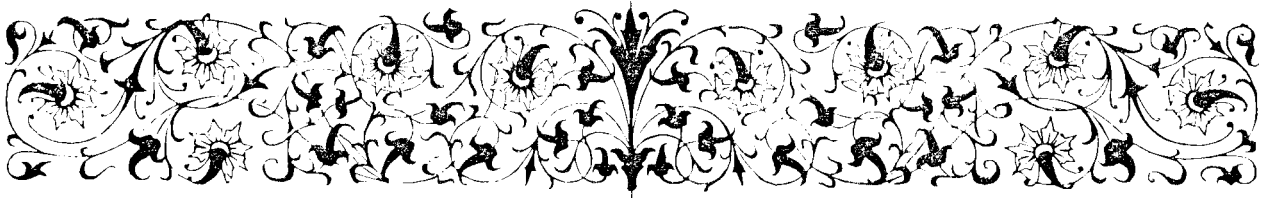
– Írásait minden esetben 3,5” formátumú kislemezen Word for Windows ’95, ’97, ’98 vagy ’2000 szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe egy kinyomtatott kéziratpéldány kíséretében. A szöveget balra zártan írják, és azt a kurziválás, kövérítés és jegyzetszám-emelés kivételével ne formázzák.

– A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.

– A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „végjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az eddigi gyakorlatnak megfelelően a tanulmányok végére kerülnek.

– Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális lemezen a kéziratához csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek.

– Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstükör-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat ne számítógépes programban készítsék, hanem azokat kézzel megrajzolva csatolják a tanulmányhoz.

KOLOZS VÁRMEGYE SZOLGABÍRÁI A KÖZÉPKORBAN

A téma irodalma

A szolgabírák kérdése egy olyan világba vezet bennünket, amelyről nagyon hiányosak az információink. A nemesi társadalom azon szegmensét alkotják, ahol a szereplők az országos politikától távol éltek életüket, akik kis birtokukon és legfeljebb a vármegyei nemességet képviselve bizonyos birtokügyekben eljárhattak, és a vármegyei hatóság előtt és azon belül a nemesek érdekeit képviselték. Azt lehet mondani, hogy ez a téma bűvópataként időnként felmerül egy pár tanulmány erejéig, utána ismét elmúlik az érdeklődés, és mindez annak ellenére történik, hogy rendkívül izgalmas lehetőségeket rejt magában. A régebbi irodalomból elsősorban Pokoly József nevét említeném, akinek forrásismerete és megállapításai sok esetben ma is megállják a helyüket.¹ Gábor Gyula könyve érdekes megfigyeléseivel megfontolásra ösztönöz kutakodásainkban.² Az erdélyi intézményrendszer kialakulása és működését tekintve számottevő Janits Ivánnak az erdélyi vajdai igazságszolgáltatásról írott összefoglalója. Mindenképpen Mályusz Elemér, az erdélyi társadalomról írott elemzésében, ebben a kérdésben is biztos fundamentumot lehet találni.³ Maga a vármegyei hatóság kialakulásáról, a szolgabírói intézmény megjelenéséről nagyon érdekesek Zsoldos Attila fejtegetései.⁴ Engel Pál több alkalommal is elemzésében gyarapította információinkat a szolgabírák társadalmi provenienciájáról.⁵ „A nemesi társadalom a középkori Ung megyében” című munkájában nagyon szemléletes képet kapunk a szolgabírák szerepéről és helyéről egy adott vármegye életében.⁶ Ugyanakkor, a vármegyei fórumokról és működésükről, Csukovits Enikő és Tringli István tanulmányai szolgálnak hasznos adalékokkal.⁷ Szakály Ferenc „Tolna vármegye középkori szolgabírái” című tanulmánya⁸ nem csupán hasznos és érdekes adatokkal járult hozzá a téma ismeretéhez, hanem modellként szolgált vizsgálódásaimban. A téma felvetésében főleg, de nem kizárólag a fent említett tanulmányok szolgálták útmutatóul.

A szolgabírák a magyar törvényekben

A szolgabírák intézménye a nemesi vármegyék megjelenésével egy időben állandósul. Habár már a 13. század végén a források ismerik a szolgabírót, mégis ez a hivatal a nemesi vármegye intézményesedésével a 14. század elején körvonalazódik. A kezdeti szakasznak törvényes kereteire nem maradtak fenn adatok, csupán a 15. század derekától vannak ezzel kapcsolatos információink.

Zsigmond uralkodásának végén, többek között az 1435-ös „Decretum Maiusban” is megfogalmazzák szolgabírák választásának körülményeit:

„Szolgabírákká pedig minden vármegyében azokat kell választani és megtenni, akiket az illető vármegyének tehetősebb és jómódú nemesek közül, annak a vármegyének összes nemesei közösen, egyértelműleg kiszemelnek és arra valónak ítélnék.”

„A megválasztottaknak a bírói tisztet nem szabad visszautasítaniuk, hanem kötelesek azt befogadni, mert ha másként cselekszenek, huszonöt márká büntetésébe esnek, melyet a vármegye közönségének elengedhetetlenül be kell hajtania.”

„Kötelesek ezt a tisztséget legalább egy éven át viselni.”

„Egy év elteltével pedig, ha nekik úgy tetszik, a visszautasítás szabadságukban áll.”⁹

Ha lemondottak, vagy ha az egy megyében levő nemesek közönsége őket elmozdította, vagy helyükre másokat választott, a következő öt év előtt annak a tisztségnek elvállalására akaratuk ellen nem lehet őket kényszeríteni.¹⁰

Bármennyire világosak is a törvénybe foglaltak, bizonyára többször is előfordult, hogy nem tartották be, és még az is lehet, hogy a bírság mértéke nem rettentette el a megválasztottakat attól, hogy kikerüljék ezt a terhessé vált hivatalt. Megtörtént az is, hogy olyan embert választottak, aki szegényebb sorsú nemes lévén nem tudta ellátni tisztségével a feladatot, ezért Mátyás 1486. évi, Nagobbnak nevezett dekrétumában ismét visszatérnek erre

a kérdésre. Ekkor így fogalmaznak: „minden megyében olyan nemeseket szoktak szolgabírákká megválasztani, kikről köztudomású, hogy tehetségre és vagyonosságra nézve a többiek mögött állnak, aminek következtében megesik, hogy félelemtől, kedvezésből és fizetésért igen sok haszontalanságot követnek, hogy ezentúl nem ilyeneket, hanem derék, érdemes és jómódú birtokos embereket kell minden vármegyében az ott lakók közül megválasztani, amint ez köztudomás szerint, a néhai felséges Zsigmond császár úrnak és más királyoknak idejében is szokásban volt.

Ha pedig az ekképpen megválasztottak közül bárki is ezt a terhet elvállalni vonakodnék, legott az ispán útján azonnal és engedhetetlenül ötven márka legyen behajtva meg.”¹¹

A szolgabírói hivatal már csak azért is terhére szolgálhatott egy vármegyei nemesnek, mivel a fizetése egyáltalán nem volt biztosított. Erről a törvény így rendelkezik: „A megyei ispánok székhelyein befolyó azon bírságokat, pedig melyek a bíróságokat illetik, a megyei ispánok és a szolgabírák közt két egyenlő részben osszák meg.”¹²

A vármegye tisztviselői hivatalukat eskületétel után vették fel, amelynek körülményeit is a törvény szabályozta.

Az ispánok és szolgabírák „miután őket az ilyen király leveleinkben kijelölendő bizonyos büntetés alatt kihirdetett gyűlés módjára bírói székükbe egybehívták, a szentek ereklyéinek érintésével Istennek tartozó hitükre és az irántuk és szent koronánk iránt tartandó hűségre tett eskü alatt” végezzék feladataikat.¹³

Hivatali tevékenységük során az 1486. évi törvény úgy rendelkezik, hogy „a szolgabírák könnyen megismerhető címereket és pecsétet kötelesek és tartoznak használni”.¹⁴

A szolgabírák a vármegyei ügyekben a nemesek képviselőjeként jártak el.

Az ispánok és szolgabírák „... eskü alatt az efféle új birtokfoglalásokra és hatalmaskodásokra nézve is a teljes valóságot puhatolják ki. Ennek kihirdetése és megállapítása után az elfoglalt birtokokat, az e tekintetben nekik adott hatalomnál fogva adják vissza azoknak, akiktől igaztalanul elvették, s védjék és tartásuk meg őket azoknak uralmában, az erőszakosan elvett egyéb dolgokat és zálogokat, pedig minden hiány nélkül adják és szolgáltatásuk vissza.”¹⁵

A középkor végi sokasodó bíráskodási ügyek, valamint a zavaros állapotoknak köszönhetően a központi hatalom szükségesnek érzi a vármegyei igazságszolgáltatás feladatait törvénybe foglalni. II. Ulászló 1492. évi nagyobb dekrétumának 53. cikke részletesen elosztja a vármegyei igazságszolgáltatásban résztvevők feladatait. Ez a törvény kihangsúlyozza, hogy a vármegyékben ne

a „választott és esküdt nemesek, hanem az ispánok, alispánok és szolgabírák ítéljenek, a végrehajtásokban pedig a királyi és káptalani emberek járjanak el”.¹⁶

A birtokügyek rendezése és bíráskodás mellett, a vámok, adók és jobbágyok kérdéseiben is jártasak voltak a szolgabírák. A középkori magyar királyság törvényei részletesen intézkednek a vármegyei tisztviselők feladatairól, kitérve mind az ispán, alispán és szolgabírák szerepkörére.

Az 1435-ös Zsigmond-féle dekrétum többek között így fogalmaz: „e közgyűlések hites bírái puhatolják ki azoknak az igaz vámoknak a számát és helyét, amelyeket abban a vármegyében szedni szoktak, és kívánják ama vámok uraitól vagy birtokosaitól a vámhelyeik első felállításáról szóló levelek felmutatását, és ha ezekből fizetendő vám mennyisége, amelyet az egyes dolgok után fizetni szoktak, kitűnik, annak fizetését a folyó pénz értéke szerint akképp kell mérsékelni és leszállítani, hogy se a vámosoknak, vagyis vámhelyek birtokosainak igaz jövedelme ne kisebbüljön, se a vámfizetésre kötelezettek terhét a fizetés mértéke túl meg ne haladja”.¹⁷

„A szolgabíró köteles a vármegyében létező minden jobbágy lajstromát az ispán kezéhez adni. És evégett meghagyjuk, hogy a vármegyei nemesség közönsége mindenik vármegyében egybegyűlvén, a középrendű nemesekből, és nem a hatalmasabbakból, válasszon egyet, aki annak a vármegyének a szolgabírájával az általános hadjárat kihirdetése idején a királynak, királynőnek, báróknak és nemeseknek, akiknek abban a vármegyében birtokuk van, minden jobbágyát híven összeszámítása, összeírása és lajstromba vétesse, az ilyen lajstromnak pártját vagy mását a maga megyei ispánjának adván át.”¹⁸

A szolgabírók nem csupán a jobbágyok összeírásában vettek részt, hanem az 1504-es II. Ulászló V. Dekrétum 16. cikke hat pontja részletesen kifejti, hogyan járjanak el a szolgabírák a jobbágyok költözködési engedélyének a megítélésében.¹⁹ Ez a szolgabírák feladatkörének bővítését is jelentette, habár arról nincsenek adataink, hogy ennek a törvénynek az alapján a jobbágyok költözködési jogának az eljárásában a szolgabírák részt vettek volna. Ezen kívül a Dózsa György-féle parasztháború után az 1504-es törvényben foglaltak érvényüket veszítették, mivel az 1514-es VII. Dekrétum 25. cikke már arról intézkedik, hogy „milyen módon van a jobbágyok költözése megtiltva”.²⁰

A szolgabírákról általában

A vármegyei hatóság kialakulása még az Árpád-kor képződménye, a szolgabírák első megjelenése is szintén ekkorra tehető, azonban a nemesi közösség által válasz-

tott szolgabírák a nemesi vármegyék megjelenésével egy időben lépnek funkcióba. A szolgabíró, ún. iudices nobilium a forrásokban először 1254-ben jelentkezik, azonban ekkor még kinevezett tisztviselőkről van szó.²¹ Már az Árpád-kor végén, 1291-ben az ispán csak a szolgabírák jelenlétében ítéltetett. Az Árpád-korban 1291, 1298-ban még kinevezték a központi hatalom képviselőit, azonban 1301-ben már választották.²² Bizonyára kezdetben a várjobbágyok családjaiból is kerültek ki szolgabírák. Ezt egy 1368-as Dobokai-per világosan bizonyítja. A perben szereplő János fia János nagyapjáról tudjuk, hogy várjobbágy volt, apjáról, hogy szolgabírói feladatokat látott el.²³

Az első szolgabírákra vonatkozó erdélyi adat 1312-ből származik, és éppen Kolozs vármegyére vonatkozik.²⁴ Pokoli József szerint a vármegyét Erdélyben járásra osztották, és ezért van itt két szolgabíró egy vármegyében. Ezen „iudices nobilium eiusdem provinciae” megfogalmazáson kívül semmilyen más adatunk nincs a vármegyék felosztására vonatkozóan, azonban ez a lehetőség sem zárható ki.²⁵ Az erdélyi szolgabírákra a Magyarország más vármegyéire vonatkozó törvények voltak érvényesek. Jogkörük is azonos volt. Ők készítették elő a bírósági tárgyalásokat, a tényfeltárás, a felek megidézése a feladataik közé tartozik. A vármegyei bírósági tárgyalások ítéleteinek végrehajtói, néha kisebb ügyekben akár bírakként is eljárhatnak. A bírósági eljárások mellett a szolgabírák még sok más feladatot láttak el. Többek között kezdetben csupán jelenlétükben írták össze az adózó portákat, majd később az ő kezükbe került a vármegyék pénz- és hadügye. A közigazgatásban is számítottak munkájukra. A révek, vámok, hidak karbantartásának felügyelete, a vámmentességeket is ők tartották számban. Új vámhelyek esetén ők informálták a főhatóságokat, ha az új jogok érvényesítése mások jogainak csorbulását jelentette volna. Mindezeket a feladatokat az érvényben lévő törvények keretei között és alapján rótták ki rájuk.

A szolgabírák a vajdai közgyűlésen is jelen kellett legyenek, itt is a szervezésben és vizsgálatokban sokféle feladattal bízták meg őket. Mindezen szerteágazó feladatok mellett még 1459-ben a szolgabírákat nem mentették fel a katonáskodás alól.²⁶ A katonai kötelezettségek mellett teljesíteni a szolgabírói kötelezettségeket bizonyára elég terhes feladatnak bizonyult, és talán annak is tudható be, hogy a 15. század második felében nem volt túl vonzó pálya a vármegyei nemesek között. A katonai kampányokban való részvétel a szolgabírói feladatok háttérbe szorulását és halasztását is jelenthette, azonban a tárgyalás alá eső dokumentumok anyaghiányosságait nem lehetett a hadjáratokban való részvétellel bizonyítani.

Ilyen sokféle feladat hárult a szolgabírákra, éppen ezért nem volt túl közkedvelt hivatal, emiatt láttuk azt

is, hogy törvénybe kellett foglalni, hogy ha nem akarja elfogadni a vármegye választását, akkor büntetést fizessen. A bírságokból eleinte 1/3 része, majd később 1/2 illette meg őket. A köz- és rendkívüli adók beszedésénél való segítségüket külön díjjal honorálták, ami nem volt több mint 6 forint. Ha bírósági eljárásban el kellett utaznia napi díjat kapott, amely bizonyára hasonló összeg lehetett a konvent vagy káptalani küldött által kapott értékkel.

Erdélyben az esetek többségében két szolgabíránk van. Az átmenetet jelentő Közép Szolnok és Kraszna vármegyében azonban négy szolgabíró látta el a feladatokat. Még rendkívüli módon egy oklevélben, Hunyad vármegyében tevékenykedő négy szolgabíróról írnak.²⁷ Kolozs vármegye esetén két olyan oklevelet ismerünk, amelyik négy szolgabírát említ, de mivel a két adaton kívül rendszerint két-két szolgabíró jelenik meg egy iratban, ezeket kivételeknek tekinthetjük. Mindezek mellett, szórványosan itt-ott előfordul, hogy a források három szolgabírát említenek. Az alszolgabírákról csupán szórványos adataink vannak.

A Kolozs vármegyei szolgabírák

Kolozs nemesi vármegye adminisztrációjáról viszonylag sok adat áll a rendelkezésünkre. Számos információnk van ispánokról, alispánokról és szolgabírákról is. Mindezek ellenére Kolozs vármegye középkori hivatalnokaival eddig még különösképpen nem foglalkoztak. Az ispánok és alispánok jegyzékét sem készítette el eddig még senki, nemhogy a szolgabírák kérdését elemezték volna. Alszolgabírókról és nótáriusokról csak szórványos adatokkal rendelkezünk. A tanulmányozott időszakban csupán egy alkalommal, 1349-ben említenek István nevű Kolozs vármegyében alszolgabírót.²⁸ A nótáriusokat vagy jegyzőket a 15. század második felében kezdik az iratok emlegetni. A vármegyei széken foglalkoztatott nótárius első említése 1476-ból származik, amikor Csomafáy Pál „a mi székünk jegyzőjéről” ír.²⁹ A Gyerőfiek közötti vitában, 1487-ben László mestert, a Kolozs vármegyei szék akkori nótáriusát említik.³⁰ A későbbiekben már egyre gyakrabban szólnak vármegyei székeken tevékenykedő jegyzőről.³¹ Ezekről a már 16. századi nótáriusokról már több adat is van, legtöbbször arra következtethetünk, hogy alkalmasszerűen látták el ezeket a feladatokat, miközben esetenként a kolozsmonostori konvent jegyzői teendőket is ellátták.³² Azonban a nótáriusok kérdése külön kutatást igényelne, amelyre a jelenlegi keretek között nem vállalkozom. Jelen esetben csak a Kolozs vármegyei szolgabírák kérdésével foglalkozom.

A szolgabírákról szóló adatokat a vármegye nevében kiadott oklevelek, a vajdai parancsok és levelek, a

kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvi bejegyzései, a családi levéltárakban található iratok segítségével gyűjtöttem össze. Ezek egy része megjelent különböző okmánytárakban, azonban több tucat a családi levéltárakból került elő.

A vármegye nevében kiállított oklevelek általában rövidke, lényegre törő iratok, ritkán pergamenre, gyakrabban papírra írták. Az íráshordót mindig gazdaságosan kihasználták, gyakran kis papírszeletecskékre jegyezték a vármegyei hatóság hivatalnokai eljárásaik eredményeit. A vármegyei oklevélkiadás az írásbeliség legalsóbb szintjén helyezkedik el. Közel kétszáz olyan oklevél maradt fenn, amelyeket a Kolozs vármegye nevében fogalmaztak meg. Ezeket mindig az ispán vagy alispán és valamelyik szolgabíró jelenlétében fogalmazták meg. Sok esetben a jelenlevő ispánt vagy alispánt név szerint említik, míg a szolgabírák nevét nem tartották fontosnak feljegyezni. Ritkán még az is megtörténik, hogy a vármegye hatóságát nevezik meg az oklevél kiadójaként. Ez a két csoportja az iratoknak nyilván kutakodásaim számára nem igazán hozott új adatokat a szolgabírák kiletéről. Az esetek többségében az iratokon három pecsétnyom helye maradt meg, ami elengedhetetlen volt egy vármegyei oklevél hitelességére nézve.

Az összegyűjtött adatok a mostani szinten, még ha nem is tudnak egy teljes képet adni a Kolozs vármegye szolgabíráiról, azonban már alkalmasak arra, hogy megadják az irányvonalát kutatásunknak. Nyilvánvaló, az adatok hiányosságai miatt nagyon sok kérdés válaszolatlan marad, de már az a tény, hogy egyre több kérdés megfogalmazódik a szolgabírákkal kapcsolatosan, az ismereteink gyarapodásához vezetnek. Az adatok hiányos volta ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy körültekintően kell eljárunk, mivel csak nagyon ritkán vannak folyamatos adataink, emellett még nagyon foghíjasok is a ránk maradt információk.

Sokszor a ránk maradt iratok nehezen olvashatóak, bizonytalan olvasatból indulunk ki, vagy nehezen értelmezhető adatokat tartalmaznak, ilyeneket, hogy István fia János.³³ Ha nincs más oklevelünk, amiből kiderülne ki is lehet az a személy a szolgabírónak még ha egy és ugyanazon személyről is van szó, még akkor sem tudjuk igazán beazonosítani, hogy kiről is van szó.

A szolgabírák elemzésében általában az adatok hiányosságával küszködünk, paradox módon néha az sem segít, ha túl sok információval rendelkezünk. A bőség zavara az 1493-as év esetén gondot okoz, ugyanis két ugyanabból az évből származó oklevél öt személyt nevez egyértelműen Kolozs vármegye szolgabírájának. Az egyik oklevél, az 1493. június 14-én keltezett,³⁴ Kemény Pétert, Budai Istvánt, Gyerőfi Balázst és Szentpáli Mihályt Kolozs vármegye szolgabíráinak nevezi, minekutána már egy januári oklevélben Buday István és Ródi

Cseh István,³⁵ mint Kolozs vármegye szolgabírái járnak el. Még egy alkalommal, az 1517. április 29-én, Bácsban keltezett oklevélben találkozunk négy Kolozs vármegyei szolgabíróval (Buday Bálint, Dési Antal, Wass Gergely, Fráti Salatiel).³⁶

Elemzésünk során több olyan esettel is találkozunk, amikor bizonyosra vehetjük, hogy egy személy akár huzamosabb ideig is betölthette a szolgabírói tisztséget. Suki János, a Domokos fia egymás után két évet (1358,³⁷ 1359,³⁸), majd 1363,³⁹ 1364,⁴⁰ 1365,⁴¹ 1366,⁴² 1367-ben,⁴³ öt éven át megszakítás nélkül szolgabíró.

Györgyfalvi Henke János, 1364,⁴⁴ 1365,⁴⁵ 1366,⁴⁶ 1367,⁴⁷ négy éven át jó párost alkottak Suky Jánossal.

A középkori Kolozs vármegyében több mint hetven szolgabíró nevét ismerjük, ez egy elég jó aránynak számít tudva azt, hogy itt egy időben csak két szolgabíró tevékenykedett, míg a Szakály által feldolgozott Tolna vármegyében négy szolgabírával számolnak és az itteni vizsgálódás 92 szolgabírát eredményezett.⁴⁸

A Kolozs vármegyei szolgabírák a közép- és kisnemesség köréből kerültek ki, és amint a Suky család esetén történt, a vármegyei adminisztrációban betöltött szerepek a felemelkedés egyik lehetőségét jelenthették.

A Botházi, Dezméri, Fráti, Mócsi, Novay, Patai, Ródi Cseh, Újbudai családok legalább két tagja, a Cseh, Györgyfalvi, Suky, Szentpáli, Szomordoki családból három, a Budai, Szucsáki családokból legalább négyen viseltek szolgabírói hivatalt. Ezen kívül több mint egy tucat olyan személyről van tudomásunk, akit a források csupán egy alkalommal említenek, mint a vármegye nemzeti társadalmá által választott hivatalnokot.

Olyan eseteket is ismerünk, amikor egy családból csak egy személyről lehet bizonyosan megállapítani, hogy szolgabíró volt. Pl. Andrásné Nagy Gergely (1441–1446),⁴⁹ Tótházi Benedek (1378–1388)⁵⁰ egymást követő éveken át megszakítatlanul, Hosdái Imre, 1462⁵¹ és 1468-ban,⁵² tehát két alkalommal viselte a tisztséget.

A Szomordoki, Suky, Mérai és Mócsi családokból nem csupán szolgabírók kerültek ki hanem ispánok, alispánok, alvajdák, vajdák is.

A Suky családban Istvánt a Demeter ágból 1312,⁵³ 1314,⁵⁴ 1332-ben szolgabíróként emlegetik,⁵⁵ egy pár évre rá Suky Mihályt és Miklóst az Albert ágból 1324-ben az ispánok között találjuk, ahhoz, hogy Suki Mihályt 1325-ben és 1330-ban alvajdaként emlegessék.⁵⁶ A Suky család tagjai a 14. században gyakran aktív szerepet játszottak tehát nem csak a vármegye életében, hanem Erdély közigazgatásában, ezen kívül gyakran találjuk ennek a családnak a tagjait a vajda emberei és a fogott bírák között. Károly Róbert az 1320. február 19-én és az 1320. március 25-én kelt oklevelekben a hozzá hűséges Suky Albert fiait említi.⁵⁷ Nagy Lajos 1348. november 13-i oklevelében Albert fia Miklós fiait odaadásukért

megjutalmazza, hiszen egy tatár betörés alkalmával hősi-
esen harcoltak. Suky Dávid életét veszlette, Barnabás öt
súlyos sebet kapott a harcok során.⁵⁸ A Sukyak életüket és
épségüket is kockáztatva harcoltak az ország védelmében
és a király oldalán. Suky Illés a későbbiek során is a király
szolgálatába állt, a nikápolyi csatában Zsigmond mellett
találjuk. Suky Darabos János a király udvarnokává lett.
Suky Darabos Miklóst 1391. április 14-én az aula tagja-
ként, udvari ifjúként említik.⁵⁹ Suky Mihály, a Benedek
testvére Mátyás király pohárnoka és udvarnok volt, ami-
kor belekeveredett az 1467-es erdélyi nemesi lázadásba,
és bizony a király kivégeztette.⁶⁰ Megjegyezhetjük, hogy
a Sukyak 1366 után már nem elégednek meg a vármegyei
feladatokkal, és magasabb funkciókban találjuk őket. A
14. századtól kezdődően a Sukykat gyakran említik az
oklevelek, mint fogott ügyvédet, királyi embert, vajdai
embert.⁶¹

Kolozs vármegye szolgabírái jegyzékének tanulságai
szerint a hosszabb ideig tartó mandátumok különöské-
pen az 1340–1450 közötti időszakból valók.

Pl. Andrászázi Nagy Gergely 1441–1446

Dezméri Mikola Tamás 1408–1417

Frátai Péter -1404–1407

Györfalvy Henke Mihály- 1364–1367

Mócsi Miklós 1419–1427

1429–1430

1434–1435

Patai János 1378–1388

Szomordoki László 1398–1407

Suky János 1349–1366

Újbudai Gergely 1429–1434

A megjelölt időszak előtt és után csupán egy- két éves
vagy megszakított mandátumokat találunk. Ez talán an-
nak lehetne a jele, hogy ebben a nem egészen kilencven
évben a szolgabírási pályán nem volt egy érdektelen pálya az
erdélyi, Kolozs vármegyei nemesek számára. Ezen kívül
a szolgabírói feladatokból bejövő információk tökével
több Kolozs megyei nemesi család jól sáfárkodott.

Amint a Suky család példájából láttuk az ispánok,
alispánok és szolgabírák ugyanabból a rétegből kerültek
ki, másként fogalmazva egy és ugyanabból a közbirto-
kos nemesség sorából kerülhettek ki ispánok, alispánok
és szolgabírák. Egyébként Erdélyben ebből a társadalmi
rétegből származtak a várispánok, vajdai és királyi embe-
rek és a fogott bírák.

Kolozs vármegyében voltak olyan családok, amelyek
számára a vármegyei adminisztráció a felemelkedés lehe-
tőségét jelenthette. Az összegyűjtött hetven Kolozs vár-
megyei szolgabíráról nagyon keveset tudunk. Nincsenek
arra vonatkozó információink, hogy megválasztásukkor
alkalmasságuk, esetleg írástudásuk vagy éppenséggel te-
kintélyük számított volna.

A képzésükről nem tudunk semmit. De amikor a fent

említett hosszabb ideig szolgabírói hivatalt viselő szemé-
lyéről volt szó, mivel a kiadott levelek és iratok írásképe
hasonlít és mivel az ispán és alispán személye bizonyítot-
tan változott közben, feltételezhetjük, hogy maga a szol-
gabíró fogalmazta és írta meg, ami bizonyára egy elég
alapos képzést feltételez.

A Kolozs vármegye hatósága előtt, és egyben a szol-
gabírák elé olyan ügyeket vittek akár csak más vármegye
hivatala elé. A birtokügyek, hatalmaskodások utáni eljá-
rások a leggyakrabban előforduló megoldandó kérdések.
A szolgabírák feladata volt a vármegye hatósága előtt tár-
gyalt ügyeket a helyszínen dokumentálni, a hatalmasko-
dások tanúit meghallgatni, a birtokhatárok esetén a határt
megjárni, a foglalt javak jogosságát megállapítani. Más-
kor a perben lévő felek között a szolgabírák jelenlétében
egyezmény született.

Rüs-Fogarasi Enikő

I. MELLÉKLET

Kolozs megye szolgabíróinak kronológiai jegyzéke

A jegyzék az alábbi források alapján készült:

Documente privind istoria României. C. Transilvania.

Veacul XI–XIII, vol. I–II. Veacul XIV. vol. I–IV.

București, 1951–1955.

Documente Romaniae Historica. C. Transilvania, vol.

X–XIII. București, 1977–1993.

Jakó Zsigmond: Erdélyi okmánytár. I. Budapest, 1997.

(Jakó, Erd, Okm.)

Jakó Zsigmond: Erdélyi okmánytár. II. Budapest, 2004.

(Jakó, Erd, Okm.)

Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőköny-
vei. I–II. Budapest, 1990.

Mályusz Elemér: Zsigmondkori Oklevéltár. I–II/1–2.

Budapest, 1951–1958. (Zs)

Borsa Iván: Zsigmondkori Oklevéltár. III–VIII. Buda-
pest, 1993–2003. (Zs)

Barabás Samu: A római szent birodalom gróf széki Tele-
ki család oklevéltára. I–II. Budapest, 1895.

Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és

Véghely Dezső: Hazai okmánytár. I–VIII. Győr,

1865–1891.

Varjú Elemér, Iványi Béla: Oklevéltár a Tomaj nemzet-
ségbeli losonczy Bánffy család történetéhez. I–II. Bu-
dapest, 1908–1928.

A Wass család cegei levéltára, Valentiny Antal oklevél-
kivonatait felhasználva bevezető tanulmányokkal és

jegyzetekkel közlése W. Kovács András. EME,

Kolozsvár, 2006. (Wass levéltár)

Werner Mór: Adalékok a XIV. századbéli magyar világi

archontológiához. Történelmi Tár.

Levéltári források:

- Magyar Országos Levéltár, Budapest,
Diplomatikai Levéltár (Dl.)
Diplomatikai Fényképgyűjtemény (Df.)
Arhivele Naționale Cluj, Cluj-Napoca (Román Állami
Levéltár, Kolozsvár)
Fond familial Suky
Fond familial Wass
Fond Kemény Pál
Fond Kemény József
Fond Bánffy
Fond Mike Sándor
1312. június 4. Jakó, Erd. Okm, II, nr. 198/I. p. 97.
Suky István comes - szolgabíró
Dénes fia Mihály comes - szolgabíró
1314. július 13. Tel. I, p. 33, DIR, veacul XIV, p. 226,
Jakó, Erd. Okm, II, p. 106, nr. 223.
Suky István
Mihály, mester
1315. november 9. Tel. I, p. 34, Jakó, Okm, II, nr. 254, p.
115, nr. 255, p. 115.
Dezméri Mikola fia Miklós, - szolgabíró
1324. március 19. Jakó, Okm, II, p. 184, nr. 479.
1334. augusztus 10. Df. 257789 (Kemény család) Jakó,
Okm, II, nr. 825, p. 300.
Henkei Péter, comes
Cseh Mihály
- 1340 körül. Tel. I, p. 66.
Suky János
Cseh Mihály
1349. körül. Tel. I, p. 66.
Cseh Mihály
István, alszolgabíró
1349. november 5. Hokl, p. 256, Wass levéltár, nr. 91.
Suky Domokos fia János
Cseh Dezső
1351. október 19. Tel. I, p. 94.
Bogár János
István fia János
1353. szeptember 25. Tel. I, p.96.
Cseh László
Domokos fia János, Suky János
1358. augusztus 1. Tel. I, 108, Df. 73676,
Suky János, Domokos fia János
Tamás fia Miklós
1358. augusztus 1. Tel. I, p. 110, Df. 73677
Suky János, Domokos fia János
Tamás fia Miklós
1359. január 16. Df. 73678, Teleki, I, p. 111.
Domokos fia János, Suky János
Tamás fia Miklós
1360. Df. 257794
János, Mihály fia
Tamás, Mihály fia
1361. február 10. Tel. I, p. 119.
Mihály fia János
Miklós fia András
1363. április 12. Dl. 28914
Suky János
Budai György
1363. szeptember 23. Tel. I, p. 126.
Domokos fia János, Suky János
Budai György
1364. február 6. Tel. I, p. 131.
Györgyfalvai Henke Mihály
János, Suky Domokos fia
1365. február 28. Tel. I, p. 138.
Györgyfalvai Henke Mihály
Suky János
1366. április 28. Df. 275184, DRH. C. VOL. XIII, nr. 36,
p. 51–52.
Suky Domokos fia János
Henke Mihály
1367. március 24. Hokl, p. 281, Wass levéltár nr. 144.
Györgyfalvai Henke Mihály
Suky János
- 1373 CS, V, p. 55
Mócsi István a Miske fia
1378. augusztus 25. Tel. I, p. 179.
Patai János
Tótházi Benedek
1378. szeptember 15. Tel. I, p. 180. nr. CXXXV.
János, Patai Imre fia
Benedek, Tótházi Tamás fia
1378. szeptember 15. Tel. I, p. 180. nr. CXXXVI.
János, Patai Imre fia
Benedek, Tótházi Tamás fia
1378. szeptember 15. Tel. I, p. 181. nr. CXXXVII.
János, Patai Imre fia
Benedek, Tótházi Tamás fia
- 1378 Cs, V. p. 557.
Mócsi István
1381. szeptember 11. Tel. I, p. 201, nr. CLI.
János, Patai Imre fia
Benedek, Tótházi Tamás fia
- 1384 Cs, V. p. 567.
Patai János
1386. február 7. Hokl, p. 314. Wass levéltár, nr. 192.
Patai Imre fia János
Frátai Beke fia Imre
- 1388 Cs, V. p. 567.
Patai János
1388. január 22. Apahida. Kemény Pál nr. 19.
Patai Imre fia
Tótházi Tamás fia Benedek

1389. január 27. Tel. I, p. 216, nr. CLXIV.
Mérai Bálint
Györgyfalvi Henke László
1389. november 3. Tel. I, p. 222, nr. CLXVI.
Mérai Bálint
Györgyfalvi Henke László
1389. december 29. Suky nr. 23.
comes Henke László
Mérai Bálint
1390. április 27. Tel. I, p. 223, nr. CLVIII.
Györgyfalvi Henke László
János, Pathai Imre fia
1390. június 1. Tel. I, p. 224, nr. CLXIX.
Györgyfalvi Henke László
János, Pathai Imre fia
1390. július 13. Tel. I, p. 227, nr. CLXXI.
János, Patai Imre fia
Györgyfalvi Henke László
1390. szeptember 25. Tel. I, p. 227, nr. CLXXII.
Pathai János
Györgyfalvi Henke László
1393. október 3-án Dl. 26989 Zs, nr. 3123, I, p.
Gestrányi János fia László
Györgyfalvi Henke László
1395. szeptember 30. Cs. V, p. 567.
Patai János
1398. március 27-én Dl 28767, Zs., nr. 5529, I, p.
Frátai Gál fia Péter
Gestrányi László
1398. április 24. Tel I, p. 263, nr. CXCVII.
Gestrányi László
Frátai Péter Gál fia
1398. október 9-én Wass levéltár nr. 230.
Györgyfalvi Henke László
Szomordoki László
1398. október 9-én Wass levéltár nr. 231.
Györgyfalvi Henke László
Szomordoki László
1398. november 6-án Wass levéltár nr. 233.
Györgyfalvi Henke László
Szomordoki László
1398. november 6-án Wass levéltár nr. 234.
Györgyfalvi Henke László
Szomordoki László
1398. november 20-án Wass levéltár nr. 235.
Györgyfalvi Henke László
Szomordoki László
1398. december 18-án Wass levéltár nr. 236.
Györgyfalvi Henke László
Szomordoki László
1398. december 18-án Wass levéltár nr. 237.
Györgyfalvi Henke László
Szomordoki László
- 1404–1415? Cs. V, p. 553.
Dezméri Tamás
1404. július 30. Tel. I, p. 298, nr. CCXXXII.
Frátai Péter
Szomordoki László
1405. október 28. Tel. II, p. 408 Pótlék nr. III.
Frátai Péter
Szomordoki László
1407. január 5. Tel. I. p. 314, nr. CCXLI.
Szomordoki László
Frátai Péter
1408. június 6. Tel, I, p. 340, nr. CCLXIII.
Szucsáki János
Dezméri Tamás
1408. szeptember 5. Tel. I. p. 342 nr. CCLXV.
Dezméri Tamás
János, Szucsáki László fia
1410. július 23. Df. 28141, Zs, II, p. 390, Df. 252860
Dezméri Tamás
Szucsáki Péter
1410. szeptember 17. Tel. I, p. 366, nr. CCLXXXII.
Dezméri Tamás
Macskási Péter
1410. szeptember 17. Tel. I, p. 367, nr. CCLXXXIII.
Dezméri Tamás
Macskási Péter
1410. szeptember 17. Tel. I, p. 367, nr. CCLXXXIV.
Dezméri Tamás
Macskási Péter
1413. május 17. Zs, IV, p. 163, Dl .28147
Dezméri Tamás
Papfalvi Chornok Benedek
1413. június 28. Df. 28148
Dezméri Tamás
Papfalvi Chornok Benedek
1414. november 7-én Tel. I, p. 402–403, nr. CCCV.
Dezméri Tamás
Papfalvi Chornok Benedek
1416. január 29. Df. 252873.
Dezméri Tamás
Szucsáki dictus Tatár Péter
1416. október 21. Df. 252876
Dezméri Tamás
Szucsáki dictus Tatár Péter
1417. május 19. Df. 62788
Dezméri Tamás
Szucsáki Tatár Péter
1417. július 30. Df. 62788
Dezméri Tamás
Szucsáki Péter
1417. július 30. Df. 62790
Dezméri Tamás
Szucsáki Tatár dictus Péter

1419. március 29. Apahida, Df. 255271 nr. 97, Zs. Okl, VII, p. 95, nr. 248
Cs. V, p. 557, 1419–1438.
Miklós, Mócsi Sandrini fia
Budai Gergely
1419. április 19-én Tel. I, p. 438, nr. CCCXXXI.
Miklós, Mócsi Sandrini fia
Budai Gergely
1419. május 9. Tel. I, p. 439, nr. CCCXXXII.
Miklós, Sandrini de Mócs fia
Budai Gergely
1419. július 19. után Tel. I, p. 441, nr. CCCXXXV.
Miklós, Sandrini de Mócs fia
Budai Gergely
1422. szeptember 30. Tel. I, p. 462, nr. CCCLI.
Miklós, Sandrini de Mócs fia
Macskási Péter
- 1423–1429, Cs, V, p. 545.
Macskási Péter
1423. május 27. Dl. 26770
Miklós, Sandrini de Mócs fia
Macskási Péter
1423. december 15. Tel. I, p. 466, nr. CCCLV.
Mócsi Miklós
Macskási Péter
1424. április 11. Apahida, Kemény Pál nr. 27.
Miklós, Sandrini de Mócs fia
Macskási Péter
1424. július 19. Apáthida, TT. 1889, p. 745, Kemény József nr. 98.
Sárdi András alispán
Macskási Péter
Szucsáki János
1425. augusztus 15-én Tel. I, p. 481, nr. CCCLXVII.
Mócsi Miske alispán
Szomordoki Imre
Bolgár István
- 1426 Cs. V, p. 603.
Szomordoki Imre
1427. június 19. Apahida, Df. 255256
Mócsi Miske
Szomordoki Imre
1429. március 17-én Wass levéltár nr. 393.
Komjátszegi Miklós
Macskási Péter
1429. április 20. Apahida, Df. 255257
Komjátszegi Miklós
Macskási Péter
1429. szeptember 30. Apahida, Df. 255225
Miklós, Mócsi Sandrini fia
Újbudai Parvus Gergely
1429. november 30. Suky nr. 54.
Miklós, Mócsi Sandrini fia
Újbudai Parvus Gergely
1430. március 22. Tel. I, p. 525, nr. CCCXCII.
Mócsi Miklós
Újbudai Kis Gergely
1430. június Apahida, Kemény Pál nr. 28.
Miklós, Mócsi Sandrini fia
Újbudai Parvus Gergely
1431. október 6-án Wass levéltár nr. 420.
Mochi Sandrinus fia Miklós
Újbudai Kis Gergely
- 1431 Cs, V, p. 449.
Újbudai Kis Gergely
- 1434 Cs. V, p. 449.
Újbudai Kis Gergely
1434. március 3. Tel. I, p. 534, nr. CCCC.
Mócsi Miklós
Újbudai Kis Gergely
1435. augusztus 3. Tel. I, p. 542, nr. CCCCVII.
Mócsi Miklós
Szomordoki Imre
1441. augusztus 23. Dl. 26781
Novaji Fülöp
Andorjánházai Nagy Gergely
1445. január - csonka Suky nr. 59.
Andrásházai Nagy Gergely
1445. november 10. Apahida, Df. 255296
Andrásházai Nagy Gergely
Novaji Fülöp
1446. március 16. Teleki Okl., II, p. 23, nr. XXI.
Andrásházai Nagy Gergely
Novaji Fülöp
1449. április 12. Dl. 36391, Km, I, nr. 681, p. 365.
Deáki Balázs
Szilkeréki Jakab (János a CD-n)
1449. november 12. Df. 255299
Újbudai Balázs
Novaji István
1450. június 3. Df. 14375.
Újbudai Balázs
Szucsági István
1451. július 21. Df. 36403, Km, I, nr. 971, p. 440.
Szomordoki Domonkos
Patai János
1458. május 12. Df. 255278
Szentpáli Pál
Szováti István
1458. május 12. Suky nr. 74.
Szentpáli Pál
1458. június 28. Apahida, Suky nr. 76.
Szucsáki
1458. július 26. Tel II, p. 68, nr. LI.
Szucsáki Fábrián
Frátai Szentés György
1462. március 17. Apahida, Bánffy levéltár, nr. 194, Varjú: Bánffy, II, p. 50–52.

- Szucsáki Nagy Kelemen
Frátai Bancsa Imre
1462. október 6 előtt, Km, I, nr. 1658, p. 620.
Hosdái...utza Imre
1468. július 20. Suky nr. 91.
Hosdái Imre
Szentpáli Nagy Pál
1476. május 22..Apahida, Suky nr. 109.
Botházai Porkoláb Mihály
Szucsáki Mihály
1484. április 7. Df. 105.520
Porkoláb Mihály
1491. május 11. Apahida, Kemény Pál nr. 50.
Szentpáli Mihály
Botházai Porkoláb Mihály
1493. január 23. Kemény Pál nr. 53.
Buday Buday István
Ródi Cseh Péter
1493. június 14. Km, II, nr. 2872, p. 114.
Kemény Péter
Budai István
Gyerőfi Balázs
Szentpáli Mihály
1497. június 8. Mike levéltár nr. 36 BCU
Hátszegi Dénes
Györgyfalvi Salatiel Henke
1499. november 27. Kemény Pál nr. 68.
Bezrági Ábrahám
Ródi Cseh Gergely
1509. december 15. Km, II, nr. 3525, p. 297.
Újbudai Nagy Domokos
1513. május 25. Bách, Kemény Pál nr. 80.
Buday Bálint
..... Henke de Byczfalva
1516. május 28. Bács, Suky nr. 155.
Nádasi Ferenc
Botházai Péter
1517. április 29. Bács, Kemény Pál nr. 84.
Buday Bálint
Dési Antal
Wass Gergely
Frátai Salatiel
1518. december 10. Km, II, nr. 3691, p. 346.
Olcsárdi János
1518. december 29. Km, II, nr. 3698, p. 348.
Nagyszenthalmálytelki Olcsárdi János
1521. május 15. Bács, Suky nr. 162.
Györgyfalvi Kis Salatiel
Buday Bálint
1525. október 4. Bách, Kemény Pál nr. 87.
Szentpáli János
Suki Junior de Sövértfalwai
1526. február 7. Df. 255218

- Szentpáli János
Salatiel Henke Junior de Sövértfalwai
1530. október 26. Kolozsvár, Km, II, nr. 4325, p. 522.
Györgyfalvai ifjabb Henke Salatiel
Warza-i Wayda Vasile

II. MELLÉKLET

A Kolozs vármegye szolgabírának említési évei

- Andrásházi Nagy Gergely
- 1441
- 1445
- 1445
- 1446
Botházi Porkoláb Mihály
-1476
- 1484
- 1491
Borházi Péter
- 1516
Budai-György
- 1363
- 1363
Budai Gergely
- 1419
- 1419
Budai István
- 1493
- 1493
Budai Bálint
- 1513
- 1517
- 1521
Cseh Mihály
- 1334
- 1340
- 1349
Cseh Dezső
- 1349
Cseh László
- 1353
Dezméri Mikola fia, Miklós
- 1315
Dezméri Tamás
-1408
- 1408
- 1410
- 1413
- 1413
- 1416
- 1417

- 1417	- 1413
- 1417	Patai János
Frátai Imre	- 1378
- 1386	- 1381
Frátai Péter	- 1384
- 1404	- 1386
- 1405	- 1388
- 1407	- 1390
Györgyfalvy-Henke Mihály	- 1390
- 1364	- 1390
- 1365	- 1390
- 1366	- 1395
- 1367	Patai János
Györgyfalvy-Henke – László	- 1451
- 1389	Rödi Cseh Péter
- 1389	- 1493
- 1389	Rödi Gergely
- 1390	- 1499
- 1390	Suky István
Györgyfalvy-Henke – Salatiel	- 1312
- 1497	- 1314
- 1521	Suky János – Domokos fia
Hosdátai Imre	- 1340
- 1462	- 1349
- 1468	- 1353
Mérai Bálint	- 1358
- 1389	- 1359
- 1389	- 1366
- 1389	Suky János – Mihály fia
Mócsi István	-1360
- 1378	- 1361
Mócsi Miklós – Sandrin fia	- 1363
- 1419	- 1363
- 1419	- 1364
- 1423	- 1365
- 1423	- 1366
- 1424	Szentpáli Pál
Mócsi (MISKE)	- 1458
- 1427	- 1468
- 1429	Szentpáli Mihály
- 1429	- 1491
- 1430	- 1493
- 1430	Szentpáli János
- 1434	- 1525
- 1435	- 1526
Novay Fülöp	Szomordoki – László
- 1441	- 1404
- 1445	- 1405
- 1446	- 1407
Novay István	Szomordoki Imre
-? 1449	- 1426
Papfalvi Choronk Benedek	- 1427
- 1413	- 1435

Szomordoki Domokos	- 1434
- 1451	- 1434
- 1462	Újbudai Balázs
Szucsáki János	- 1449
- 1408	- 1450
- 1424	Bogár János
Szucsáki Péter	- 1351
- 1410	Dési Antal
Szucsáki Tatár Péter	- 1517
- 1416	Gyerőfi Balázs
- 1417	- 1493
- 1417	Gesztrányi László
- 1417	- 1398
Szucsáki Kelemen Magnus	Kemény Péter
-1462	- 1493
Szucsáki Mihály	Nagy Domokos
- 1476	- 1493
Tótházi Benedek	Henke Péter
- 1378	- 1334
- 1381	Hátszegi Dénes
- 1388	- 1497
Újbudai Parvus Gergely	Bezrághi Ábrahám
- 1429	- 1499
- 1429	Olcsárdi János
- 1430	- 1518
- 1430	Szováti István
- 1431	- 1458

JEGYZETEK

Pokoly József: A vármegyei intézmény története 1301–1886. In: *Szolnok Doboka vármegyéek monográfiája.* I, Dés, 1901, 277–292.

² *Gábor Gyula: A megyei intézmény alakulása.* Bp., 1908.

³ *Mályusz Elemér: Az erdélyi magyar társadalom a középkorban.* Bp., 1988, uő. A magyar köznemesség kialakulása, *Századok*, 1942, 272–305, 405–426.

⁴ *Zsoldos Attila: Az Árpádok és alattvalóik.* Debrecen, 1997, 156, uő. A szolgabírói tisztségnév. *Levéltári Szemle*, 1988.

⁵ *Engel Pál: Királyi emberek Valkó megyében.* In: *Történelmi Szemle*, 1997, nr. 3–4.

⁶ *Engel Pál: A nemesi társadalom a középkori Ung megyében.* Bp., 1998.

⁷ *Csukovits Enikő: Sedriahelyek, megyeszékhelyek a középkorban.* In: *Történelmi Szemle*, 1997, nr. 3–4, 378–379; *Tringli István: Két szokásjogi norma.* In: *Történelmi Szemle*, 1997, nr. 3–4, 396–397.

⁸ *Szakály Ferenc: Tolna megye szolgabírái.* In: *Történelmi Szemle*, 1997, nr. 3–4, 411–424.

⁹ DRH 1301–1457, 258–276, CJH 1000–1526, 252–273, az idézet *Magyar történelmi szöveggyűjtemény*, 1000–1526. (szerk. Bertényi Iván), Bp., Osiris, 2000.

¹⁰ Uo.

¹¹ CJH 1000–1525, 402–469, DRH 1458–1490, 260–310, az idézet *Magyar történelmi szöveggyűjtemény*, 1000–1526. (szerk. Bertényi Iván), Bp., Osiris, 2000, 338.

¹² DRH 1301–1457, 258–276, CJH 1000–1526, 252–273, az idézet *Magyar történelmi szöveggyűjtemény*, 1000–1526. (szerk. Bertényi Iván), Bp., Osiris, 2000, 329.

¹³ Uo., 330.

¹⁴ DRH 1458–1490, 260–310, CJH 1000–1526, 402–469, az idézet *Magyar történelmi szöveggyűjtemény*, 1000–1526 (szerk. Bertényi Iván), Bp., Osiris, 2000, 338.

¹⁵ Uo., 330.

¹⁶ CJH 1000–1526, 481–691, az idézet *Magyar történelmi szöveggyűjtemény*, 1000–1526 (szerk. Bertényi Iván), Bp., Osiris, 2000, 348.

¹⁷ Uo., 330.

¹⁸ CJH 1000–1526, 244–249, DRH 1301–1457, 277–282, az idézet *Magyar történelmi szöveggyűjtemény*, 1000–1526 (szerk. Bertényi Iván), Bp., Osiris, 2000, 332.

¹⁹ CJH 1000–1526, 671–703, az idézet *Magyar történelmi szöveggyűjtemény*, 1000–1526 (szerk. Bertényi Iván), Bp., Osiris, 2000, 357.

²⁰ CJH 1000–1526, 704–741, az idézet *Magyar történelmi szöveggyűjtemény*, 1000–1526 (szerk. Bertényi Iván), Bp., Osiris, 2000, 363.

²¹ Pokoli, 277.

²² Pokoli, 278.

²³ Zsoldos, 1999, 179.

²⁴ Jakó Zsigmond, *Erd. Okm.*, II, nr. 198/I, 97.

²⁵ Pokoli, 280, Tel. I, 33, DIR, vcaicul XIV, 226.

²⁶ Pokoli, 283.

²⁷ *Adrian Andrei Rusu–Ioan Aurel Pop–Ioan Dragan: Izvoare privind evul mediu romanesc. Tara Hategului in secolul al XV-lea (1402–1473).* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989, 1431 mai 15, nr. 86.

²⁸ Tel. I, 66.

²⁹ 1476. május 22. Apahida, Df. 255205.

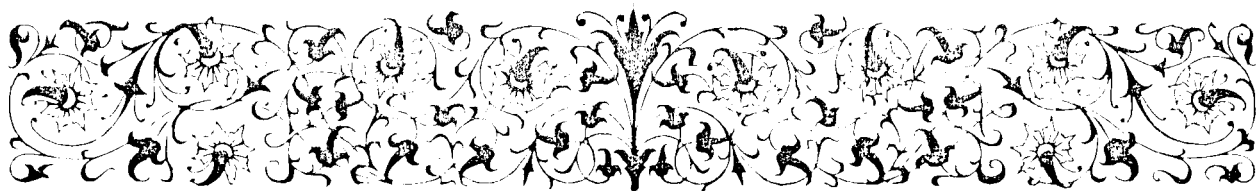
³⁰ Km, II, nr. 2637, 49–50.

- ³¹ Km, II, 77, 88, 90–91, 129.
³² Jakó Zs., 88, 90–91.
³³ 1351. október 19. Tel. I, 94.
³⁴ Km, II, nr. 2872, 114.
³⁵ Kemény Pál nr. 53.
³⁶ Kemény Pál nr. 84.
³⁷ Tel. I, 108, 110, Df. 73676, Df. 73677
³⁸ Df. 73678, Teleki, I, 111.
³⁹ Dl. 28914, Tel. I, 126.
⁴⁰ Tel. I, 131.
⁴¹ Tel. I, 138.
⁴² Df. 275184, DRH. C. VOL. XIII, nr. 36, 51–52.
⁴³ Hokl, 281.
⁴⁴ Tel. I, 131.
⁴⁵ Tel. I, 138.
⁴⁶ Df. 275184, DRH. C. VOL. XIII, nr. 36, 51–52.
⁴⁷ Hokl, 281.
⁴⁸ Szakály Ferenc, im.
⁴⁹ Dl. 26781, Suky nr. 59, Df. 255296, Teleki Okl., II, 23.
⁵⁰ Tel. I, 179, 180, 181, 201, Tel. I, 201.
⁵¹ Km, I, nr. 1658, 620.
⁵² Suky nr. 91.
⁵³ Jakó, Erd. Okm., II, nr. 198/I, 97.
⁵⁴ Tel. I, 33, DIR, veacul XIV, 226, Jakó, Erd. Okm., II, 106, nr. 223.
⁵⁵ *Petrichevich Horvát Emil*: A Suky család címeres levele. In. Turul, 1936, nr. 1–2.
⁵⁶ *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I. Bp., 1996, 11.
⁵⁷ Jakó, Erd. Okm., II, nr. 348, 146, nr. 360, 150, DIR, C veacul XIV-lea, vol. I, 332–338, 423–424, 441, 348, 427–428.
⁵⁸ *Kristó Gyula*: Középkori históriák oklevelekben (1002–1410). Szeged, 1992, nr. 140, 180–181.
⁵⁹ *Engel Pál*: Magyarország archontológiája, 491, Zs, I, 1972, 1978.
⁶⁰ Lásd az 54-es jegyzet.
⁶¹ Dl. 36390, 36403.

KÖZLEMÉNY

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
 2009. szeptember 4-én (pénteken)
 egész napos tudományos konferenciát rendez a székesfehérvári
 BORY-VÁRBAN (Mária-völgy 54.).
 A konferencián Bory Jenővel kapcsolatos,
 illetve különféle történelmi segédtudományi
 (genealógia, heraldika, egyháztörténet) előadások hangzanak el.

A konferenciára – hallgatóként – jelentkezni lehet
 Dr. Tellér Tivadarnénál
 Telefon: 06-1-2096-078

MEGJEGYZÉSEK, ÉSZREVÉTELEK I. KÁROLY (RÓBERT) MAGYAR KIRÁLY HÁZASSÁGI ÉS EGYÉB CSALÁDI KAPCSOLATAI KÉRDÉSÉHEZ

Kristó Gyula professzor két évtizede, 1988-ban az *Acta Universitatis Szegediensis* oldalain jelentette meg azon – a genealógiai tudományosságunkat alaposan felforgató – véleményét, miszerint I. Károly királyunk a hagyományos közvélekedéssel ellentétben nem három, hanem négy alkalommal kötött házasságot, első felesége pedig egy eddig teljesen ismeretlen halicsi hercegnő, I. Leó (Lev Danyilovics) fejedelem közeli nőrokona volt.¹ Kutatónk állítását két egymástól teljességgel független és nehezen megkérdőjelezhető hitelességű forrásadatra; I. Károly király egy, csak nemrégiben közzétett, 1326-ban kelt adománylevelének információjára, illetve a minden valószínűség szerint 1308 elején készült „*Descriptio Europae Orientalis*” című útleírás egy közlésére alapozta.

Előbbi forrásunk, a Lőrinc fia „Apród” István mester részére 1326. február 7-én kiállított privilégium narratiojában a király megemlíti, hogy István egy, a király ellen lázadók feletti győzelme után a zsákmányolt zászlót és a diadal híret Oroszországba küldte az uralkodó után, mert az épp néhány hű bárója társágában ott tartózkodott, hogy első feleségét magyar földre hozza.² Ezen – igaz a történekről több mint két évtizeddel később megemlékező, de ugyanakkor az ügyben leginkább érintett és nyilván a legpontosabb ismeretekkel bíró személytől, magától az uralkodótól származó – közlés helytállóságát messzemenően megerősíteni látszik másik kútfőnk, a „*Descriptio*”. Ebben a Halics-vlgyimíri Fejedelemség uralkodójáról, II. Lev Jurjevics fejedelemről ugyanis a következőket találjuk: „ennek a Leónak a leányát vette a közelmúltban feleségül Magyarország királya, Károly”.³ Kristó néhány évvel később egy újabb, rövidebb tanulmány keretében visszatért Károly fiatalkori házasságainak problémájához, és azon következtetésre jutott, hogy az uralkodó általa feltételezett első, orosz felesége, második, sziléziai származású, Piast-házbeli hitveséhez hasonlóan szintén a Mária nevet viselte, s korai halála, valamint épp eme véletlen névazonosság okán esett ki emléke nyom nélkül a krónikáshagyományból.⁴

Kristó eredményeit a hazai kutatás többé-kevésbé gyorsan elfogadta és adaptálta munkája során,⁵ a külföldi tudóstársadalom köréből azonban csaknem azonnal ketten is vitába szálltak vele. A szlovák Jaroslav Perniš első sorban azért nem tartotta elfogadhatónak állításait, mert meggyőződése szerint igen valószínűtlen, hogy hazai elbeszélő forrásaink egyáltalán nem emlékeztek volna meg egy oly fontos eseményről, mint az uralkodó feleségének halála, ugyanakkor valamennyi krónikaszövegünk a király első házastársának egyértelműen a lengyel – szerinte valójában az egyetlen – Máriát nevezi.⁶ A krakkói egyetem docense, Stanislaw Sroka több cikket, majd pedig egy könyvet is publikált Magyarországon, Lengyelországban, sőt, még a tengerentúlon, a bostoni Harvardon is,⁷ Kristó ennek következtében vele bonyolódott kiélezett tudományos vitába. A lengyel kutató számos érvt sorakoztatott fel magyar kollégája elméletének megcáfolására, több komolyabb átgondolásra és mérlegelésre ösztönző észrevételt tett azzal kapcsolatban, Kristó két egymástól független, hitelt érdemlő kútfőre alapozott elméletét azonban, a saját feltételezéseit alátámasztó források hiányában, döntő erővel lényegében még csak megingatni sem volt képes.

Elsőre kétségtelenül megkapó felvetéseit, miszerint egyfelől az 1326. évi oklevélben a scriptor hibájából kerülhetett a helyes „Polonia” helyébe a „Ruthenia” szó; esetleg az oklevél készítője „neptis” (unoka) helyett figyelmetlenségből nevezte a hercegnőt Lev leányának; Károly valóban orosz földre ment lengyel feleségéért, aki ott, szegény rokonként, anyai nagyatyja udvarában nevelkedett; avagy csupán eljegyzésre került sor, a házasságkötés valamilyen okból végül elmaradt; stb., Kristó (válasz-)tanulmányaiban külön-külön is megcáfolta.⁸ A halicsi-orosz Mária létezése, illetőleg néhai magyar királynéi volta ellenben, hivatkozott forrásainknak köszönhetően jelenlegi tudásunk szerint nehezen vonható kétségbe.

Mint már utaltunk rá, Sroka és Kristó professzor vitájában a magyar középkorkutatás csaknem egésze kisebb

fenntartásokkal és némi óvatossággal az utóbbi nézeteihez csatlakozott, Engel Pál egy lényeges észrevételével pontosította is azokat,⁹ a kérdéskör azonban mindenképp előtt a lengyel tudós meggyőződésének további kitartó hangoztatása miatt mindmáig nem jutott nyugvópontra. Kristó – nyilván a Srokával hosszú időn át folytatott és ténylegesen soha le nem zárt polemizálásnak is köszönhetően – a későbbiekben is behatóan foglalkozott első Anjou-uralkodó családja kapcsolatainak módfelett bizonytalan kérdéseivel, s 2005-ben egy tanulmányban foglalta össze a közel 20 év során a témában kiérlelt tudományos eredményeit.¹⁰ Újabb cikke ismét számos tekintetben változtatta meg a Károly Róbert családi viszonyairól kialakult százados képet, így rendkívül imponáló megfontolások alapján (1.) a hagyományos 1317. decemberi időpontról 1318 nyarára módosította a király – szerinte második – felesége elhunyt idejét, (2.) az ugyancsak a krónikás hagyomány által megőrzött 1318. novemberi adathoz képest a következő év, 1319 elejére helyezte át újabb házasságkötése dátumát, (3.) míg végül elsőszülött fia, Károly születését 1322–1323-ra, tehát a forrásaink által közölt 1321. évről egy-két évvel későbbre toltta el.¹¹

Az említett személyek életadatai, illetve a házasságkötések időpontjai tekintetében mutatkozó – igen számottevő – eltérést Kristó a magyar és a csehországi kortárs krónikák közlései, valamint a hazai kiadású oklevéltananyag adatainak gondos összevetése nyomán, valamennyi kérdésben az utóbbiak hitelessége mellett foglalt állást. Mi a magunk részéről a források egyenlőre feloldhatatlannak tűnő ellentmondásossága mellett, illetve ellenére lényegében teljesen egy véleményen vagyunk megboldogult kutatóinkkal, az alábbiakban annak helytállóságát szeretnénk néhány eddig figyelmet nem kapott adalékkal, részinformációval és egy-két, talán további vizsgálódásra érdemes felvetéssel megerősíteni.

A Kristó által átadatalt három 1320 körüli esemény közül a legrégebben a kutatás homlokterébe került s így egyszerűen a leginkább tárgyalt probléma Mária beutheni (ma: Bytom, Lengyelország) hercegnő halálának időpontja. Az ún. 14. századi krónikaszerkesztés különböző változatai a királyné elhunytának idejét azonos nap-megjelöléssel („Szent Lucia szűz vértanú ünnepét követő harmadik napon”) december 15-re, ugyanakkor érthetetlen módon eltérő évekre helyezik. Mária királyné a Képes Krónika és az azt forrásául felhasznált Thuróczy szerint 1315, a Pozsonyi Krónika szövege szerint 1316, végül a Budai és Dubnici Krónika kódexe, valamint a lengyel Jan Długosz későbbi munkája szerint 1317 decemberében halálozott el.¹² Ezen momentum, jelesül, hogy hazai, a kérdéses esemény után nagyrészt csupán két-három évtizeddel később készült elbeszélő forrásaink annak időpontjáról három különböző, egymást cáfoló

értelmezést őriztek meg, arra sarkall, e kérdésben nagyobb fenntartással vegyük azok hitelét.

Károly király 1317. február 24-én – Gut-Keled nembeli Omodé fia Miklós javára – kelt oklevelének ismeretében a Képes Krónika, valamint a Pozsonyi Krónika adatait teljes magabiztossággal ki kell zárunk a számbajött három év sorából, kiadványában ugyanis a király elmondja, az adományozásra felesége, Mária királyné egyetértésével került sor,¹³ az tehát szükségképpen legalábbis 1317 februárjában még életben volt. Első Anjou-uralkodóknak egy másik, 1318. július 12-én kiadott oklevele azonban a harmadik, a Budai Krónikában és Długosznál szereplő időadatot is megcáfolja, lévén, az említett diplomában Károly Fejér megyei birtokadományával kapcsolatosan megjegyzi; ahhoz hitvese, Mária királyné szintén hozzájárulását és beleegyezését adta.¹⁴ Eszerint a dél-sziléziai származású lengyel hercegnő nemhogy 1316 vagy 1317 legvégén hunyt el, de még a következő év nyarán is élt.

A már így sem túl egyszerű, több nyilvánvaló ellentmondással terhelt problémát harmadik fő forrásunk, a 14. század közepén, azaz jóformán ugyanezen időben, a prágai udvar közelében készült Zbraslavi Krónika ismeretei csak tovább bonyolítják. Cseh kútfőnk úgy tájékoztat, a magyar király megözvegyülve János cseh királyhoz, Prágába küldte követeit, hogy számára az uralkodó egyik húgának kezét megkérjék. János király 1318. június 23-án mutatta be két leánytestvérét a magyar követeknek, akik végül az ifjabb, akkor körülbelül 14 éves Beatrix személye mellett döntöttek, s miután a hercegnőt Magyarországra hozták, az november közepe táján lépett házasságra Károllyal.¹⁵

A részben egymás információit megerősítő, részben azoknak ellentmondó források tekintetében három, illetve négy megoldási lehetőség merül fel tehát:

1. a magyar krónikáshagyomány Mária halálára vonatkozó ismerete téves, a királyné jóval később, legkorábban 1318. július elején halálozott el,

2. a cseh udvari krónika őrizte meg helytelenül Károly leánykérő követsége prágai látogatásának időpontját, Beatrix eljegyzésére tehát nem 1318 júniusában, de sokkal inkább július végét követően került sor,

3/a mind a Budai, mind pedig a Zbraslavi Krónika adatai hitelt érdemlnek, ugyanakkor Károly király említett 1318. júliusi okirata tartalmaz téves közlést Mária királynéra vonatkozóan, azaz, hogy az a kiadvány keltekor valójában már jó ideje nem élt,

3/b vonatkozó 1318. évi oklevelünk hamis, s a benne foglalt, bennünket érdeklő információk valótlanok.

Az Anjou-kori krónikakompozíció Károly házasságkötéseiről és egyéb családi ügyeiről beszámoló fejezeteinek szövegében azonban más egyértelmű ellentmondást, illetve könnyen kimutatható tévedést és hibát is találunk. A 198. caput szerint Károly cseh-német felesége, Beat-

rix királyné halála évében, azaz 1319-ben renováltatta a székesfehérvári Szent Szűz-bazilikát, s ugyanazon évben halt meg a trencsényi oligarcha, Csák nembeli Máté is.¹⁶ Utóbbi információnkat azonban számos, Mátéval kapcsolatos oklevelünk, valamint a Zbraslavi Krónika is cáfolja, amely napra pontosan megőrizve azt, 1321. március 21-re helyezi a hatalmas felvidéki tartományúr halálát.¹⁷ Hazai okleveles forrásanyagunk emlékei közül elég csak a (garam-)szentbenedeki konvent 1320. június 8-án kiállított oklevelére hivatkoznunk, amelyben Csák Mátét egyértelműen mint élő személyt említik.¹⁸ Mindezek alapján úgy véljük, kellő megalapozottsággal állíthatjuk, a magyar krónikásirodalom Károly király első házasságáról, illetve az 1310-es évek második feléről tájékoztató fejezetei számos lényegi ponton közölnek más forrásainkkal összeegyeztethetetlen értesüléseket, adataik majdhogynem teljes mértékben tévesek és hibásak, így a vizsgált kérdések tárgyában figyelmen kívül kell hagyunk azokat.

A magyar krónikák kritikája után természetesen cseh forrásunk közlésének hitelességével is alaposabban foglalkoznunk kell. Mindenekelőtt érdemes János cseh király 1318–1319. évi itineráriumát áttanulmányozni, adatolható-e egyáltalán a krónika szerint 1318 júniusában történt leánykérés idején prágai tartózkodása. Legnagyobb sajnálatunkra azonban a kérdéses időszak cseh királyi oklevelei és egyéb kiadványai egyáltalán nem nyújtanak segítséget a probléma megoldásában. János ugyanis legkésőbb 1318. május 21-től a cseh fővárosban tartózkodott, és még július 3-án is Prágában kelezett. Ezt követően pontosan nem ismert időpontban Morvaországba ment, szeptember 6-án Brnóban volt, majd november 1-jén a valószínűleg a kelet-bajorországi Neunburggal azonosítandó „Nimburga super Albea”-ban bocsátott ki oklevelet. Újabb, mintegy másfél hónapnyi ismeretlen tartózkodás után, december 12-én Jihlavában találjuk, ahonnan feltehetően még az év végén Prágába tért vissza, s legalább a következő év májusáig székvárosában maradt.¹⁹ János király 1318. évi itineráriuma alapján tehát sem a cseh udvari krónika közlését, sem pedig Kristó azt határozottan elvető álláspontját sem tudjuk kizárni a leánykérés vitatott dátumaként. Az előbbi szerinti nyár eleji időpont teljességgel beleillik abba, Kristó professzor véleménye pedig különösebb gond nélkül – leginkább december–január folyamán – beilleszthető ismert adatsoraikba. Nehezen tagadható ugyanakkor, hogy a cseh krónikás ismerete valószínűbbnek tűnik mint valós dátum, ez ugyanakkor önmagában természetesen nem perdöntő problémánk tekintetében.

Noha talán ésszerűbb és indokolt lett volna épp ezzel kezdenünk, vizsgálódásunk végére hagytuk 1318. július 12-én kelt oklevelünket. A hivatkozott privilégium szerencsénkre eredetiben maradt fenn,²⁰ s minthogy uralko-

dói kiadványról van szó, természetesen Károly udvari kancelláriáján készült. Talán felesleges is felemlítenünk, hitelességének szempontjából ezen momentum, tehát hogy nem átiratban avagy kései másolatban őrződött meg, különösen nagy jelentőséggel bír. Oklevelünket János székesfehérvári prépost, királyi alkancellár jegyezte le, és bár a kelethely nem szerepel benne, joggal feltételezhetjük, Fejér vagy Komárom megye területén bocsátották ki.²¹ Külsődleges eredetisége tekintetében minden a diplomatikai forráskritika által elvárt formai kritériumnak megfelel. Hitelessége kérdésében tudomásunk szerint az egyetlen azt elvető, hamisítást feltételező véleményt Mályusz Elemér és Kristó Gyula közösen készített Thuróczy-kommentárjában fogalmazta meg.²² Kristó később revideálta álláspontját és csatlakozott Engel P. meglátásához, miszerint az oklevél keltezésével szemben sem vehető fel kifogás.²³

Már Pór Antal felfigyelt a 20. század elején az okirat szövegében rejlő ellentmondásra, amelyet azon feltevésével magyarázott, hogy az adományozás még a királyné életében, azaz 1317. december közepe előtt történt, de az erről szóló oklevelet az udvari kancellária csak később, jóval annak halála után állította ki.²⁴ Engel P. más okra gondolt a Károly Róbert országgyűlési harcairól 1988-ban írt tanulmánya elkészítésekor, szerinte az auctor „különös szórakozottsága” miatt került a szövegbe a Mária királynéra, mint élő személyre való hivatkozás. Neves középkorkutatónk ki nem fejtett vélekedését utólagosan kiegészítve és értelmezve, felmerülhetne lehetséges magyarázatként az – erre, gyorsan el is vetve azt, Kristó is kitért rövidebben tanulmányában –, hogy a diplomából, készítője, János mester mulasztása okán egész egyszerűen kimaradt a „bone memorie”, az előkelő elhunyt esetében csaknem mindig használt jelzői szóösszetétel.²⁵ Mindezen, problémánkat megoldani látszó magyarázatok valószínűsége azonban igen-igen csekély megítélésünk szerint.

Pór talán leginkább elképzelhető véleménye a 13–14. század fordulója körüli évtizedekben divó királyi birtokadományozási gyakorlat – viszonylag nagyobb magabiztossággal rekonstruálható – logikája szempontjából kétséges. Ha ugyanis Mária valóban 1317 végén hunyt el, nyilvánvaló, hogy legkésőbb december első napjaiban adhatta hozzájárulását férje – a királynéi birtokállományból történő – adományozásához. A donatit – végső formában – rögzítő privilégium kiadásakor, 1318 júliusában, tehát gondolatmenetünk szerint nyolc hónappal a királyné halála után, az uralkodónak úgyszólván teljesen felesleges lett volna hivatkoznia megboldogult neje beleegyezésére, tekintve, hogy mivel a király még nem nősült újra, valamennyi, a királynéi tulajdonhoz tartozó birtoktest felett szabadon rendelkezhetett. Úgyszólván feleslegesnek tűnik az állítólag elhunyt királyi hitves hozzájárú-

lásának külön megemlítése, hisz vélelmezett időközbeni halálával az egyébként amúgy is inkább csak formális, nemegyszer mellőzött aktus a megadományozott jogbiztonságát növelő, megerősítő gyakorlati jelentőségét lényegében elvesztette volna.²⁶ A fejéri birtokot ráadásul – mint oklevelében elárulja – Károly már korábban is elidegenítette, s az azt elnyert Werner fia László budavári rektor ténylegesen tulajdonolta is, tehát olyan fekvőségről volt szó, amely legalább egy alkalommal már magánkézre került a királynéi tulajdonból, és feltehetően nem tartozott a legértékesebbek közé sem.²⁷

A másik, már Kristó által elvetett megoldási lehetőség, miszerint az oklevélből az azt lejegyző alkancellár sajnálatos figyelmetlensége miatt „kifelejtődött” a Mária királyné halálára utaló „bone memorie” kifejezés, még kevesebb valószínűséggel bír. Ilyen súlyos, az okirat hitelességére is komolyabb kihatással bíró hiba Károly király az idő szerint már régóta jól, hozzáértéssel megszervezett és irányított, rutinszerűen működő kancelláriájáról, főképp pedig az okiratot kiállító, kiválóan képzett, nagy felkészültségű János prépost, küküllői főesperesről nehezen képzelhető el.²⁸ Fennebbiek alapján határozott meggyőződésünk tehát, hogy a Piast-ház sziléziai ágából származó Mária királyné a magyar krónikák értesülésével ellentétben nem 1317 (vagy 1316, illetve 1315) december közepén, hanem a sokszor említett királyi adománylevél közlésének, valamint Kristó professzor kutatási eredményének megfelelően 1318. július elejét követően halálozott el, miszerint a király eljegyzésére következő feleségével, Beatrix hercegnővel sem kerülhetett sor a cseh kútfőnkél található 1318. júniusi időpontban.²⁹

Kristó Gyulával teljesen megegyező véleményünket nagymértékben megerősíteni látszanak a királynéi udvarhoz tartozó egyházi és világi méltóságviselők, elsősorban is a királyné kancellárja, valamint tárnokmestere hivatali működésének ismert időadatai. Kivált „Kéki” István veszprémi püspök, királynéi udvari kancellár okleveles szereplései tanúságosak számunkra, főként székeskáptalana és természetesen saját, esetleg más előkelőkkel közösen kiadott okiratai. A veszprémi konvent egy 1318. május 26-i oklevelében, illetve a király június 29-én, azaz a lengyel Mária állítólagos halála után fél évvel kelt privilégiumában is királynéi kancellárnak nevezi a püspököt.³⁰ Nem zárhatjuk ki nyilván annak lehetőségét, hogy némely udvari méltóságviselő úrnője halála után továbbra is használta címét, a vizsgált időszakban azonban ilyen példáról nem tudunk, sőt, István esetében az új királyné szolgálatában minden bizonnyal pontosan az ellenkezőjét látjuk.

Az első, már Beatrix királynésága idején, 1319 februárjában kelt okiratot, melyben, egyszersmind annak kancellárja feltűnik, saját maga bocsátotta ki. November 25-én, azaz a királyné – forrásaink szerint november 19.

körül bekövetkezett – elhunytá után néhány nappal azonban ugyancsak saját kiadású diplomájában már nem viseli a kancellári címet.³¹ Nem eltagadható bizonytalanságot kelt viszont a kérdés tekintetében, hogy István kiadványa Veszprémben készült, a királyné pedig minden bizonnyal valahol az ország délkeleti szegletében, talán épp Temesvárt hunyt el. Ezt látszik alátámasztani, hogy elődével, feltehetően szintén a Temes-parti városban meghalt Mária királynéval ellentétben nem Székesfehérvárott, hanem a váradi székesegyházban temették el.³² A Temes vagy Bihar vármegyék, valamint Veszprém közötti tekintélyes távolság felveti a kérdést, vajon értesülhetett-e udvari kancellárja ilyen rövid idő alatt Beatrix halálhíréről. Persze mindemellett azon eshetőség is fennáll, miszerint István az udvarban volt a szomorú esemény bekövetkezőkor és azután, hamarjában visszatért egyházfői székelyére.

Harmadik felesége váratlan halála után Károly ismét haladéktalanul lépéseket tett újránősülése érdekében, s miután sikerült elnyernie I. Ulászló lengyel király leánya, Erzsébet kezét, Dlugosz tudósítása szerint 1320. július 6-án Budán házasságra lépett az akkor körülbelül 15 éves hercegnővel.³³ Okleveleink ezúttal megerősítik a lengyel krónikásnak a fejedelmi menyegző időpontjára és helyszínére vonatkozó közlését, a király július 8. és 20. között valóban az ország mellőzött fővárosában tartózkodott.³⁴ Az uralkodó és fiatal hitvese negyedfokú rokonságban álltak egymással, minthogy Károly apai dédapja és dédanyja, valamint az új királyné anyai dédszülei azonosak, IV. Béla király és (Laskaris) Mária voltak, miért is a frigyhez szentszéki engedélyezésre volt szükségük. Ezt 1320. július 2-án meg is kapták XXII. János pápától.³⁵ A pápa egyébként nem konkrétan az Erzsébettel kötendő nászhoz járult hozzá, hanem általában, „egy a királlyal negyed fokúlag rokon keresztény nő” elvételét engedélyezte. Károly tehát a gond nélkül elnyert szentszéki diszpenzáció kézhezvételét be sem várva, minden bizonnyal hamarost a lengyel hercegnő udvarába megérkezett követően, sietve vezette oltárhoz Erzsébetet. Az új királyné megkoronázására Székesfehérvárott feltehetően csak a november első napjaiban tartott országgyűlésen került sor, udvartartása és kancelláriája viszont már a nyár folyamán, augusztus vége előtt felállt.³⁶

A friss férj türelmetlensége teljesen érthető és indokolt volt, harmincas éveit „taposva”, háromszori megözvegyülése után – az uralkodók egyik mindenkori legfőbb kötelessége szerint – mielőbb gondoskodni akart törvényes fiutódok világrajöttéről. Úgy látszik egyébiránt, hogy e tényleg igencsak sürgető szükség mihamarabbi abszolválása eredményezte előző neje, a cseh Beatrix korai halálát; az alig 15 éves királyné ugyanis újszülött magzatával együtt valamely gyermekágyi betegségben, és/vagy a szüléssel járó komoly fizikai megpróbáltatások miatt hunyt el.³⁷

Károly harmadik, cseh házassága esetében teljesen világos annak kül- és belpolitikai motivációja; Beatrix Közép-Európa egyik legtekintélyesebb uralkodójának, János cseh, valamint – igéncíme szerint – lengyel királynak, Szilézia urának húga, VII. (Luxemburgi) Henrik császárnak leánya volt – előkelőbb születésű és hatalmasabb szövetséggel kecsegtető hajadon messzeföldön sem akadt –, nagy a bizonytalanság ellenben a király második, sziléziai házassága tekintetében. Az említett lengyel történetíró szerint az uralkodó helyzete megszilárdítása végett vette nőül az állítólag különösen szemrevaló Máriát. Politikai, pénzügyi, főképp pedig katonai támogatást apósától, Kázmér beutheni és koseli (Kozle, ma: Kędzierzyn-Kozle, Lengyelország) fejedelemtől nemigen remélhetett, mint alávetett, hűbéres fejedelem, maga is meglehetősen szerény viszonyok között élt népes családjával. Jellemző, hogy fiai közül többen is külföldön próbáltak szerencsét, így az egyházi pályára lépett Boleszláv és Mieszko Magyarországon, sógoruk jóvoltából csinált magasba ívelő főpapi karriert.³⁸ A Piast-ház dús sziléziai oldalhajtásainak nemzetközi presztízse ugyanakkor egyáltalán nem volt elhanyagolható, számos közép- és kelet-európai dinasztia tagjai nőültek körükből, így például IV. Károly német és cseh, III. Kázmér lengyel király vagy Károly riválisa, az elvben három ország trónját is birtokló (III.) Vencel.³⁹ Érdekességként megemlítjük, hogy Vencel hitvesének, Violának atyja I. Mieszko tescheni (ma: Cieszyn, Lengyelország) és auschwitzi (ma: Oświęcim, Lengyelország) fejedelem, I. Károly apósának, Kázmérnak volt a fivére, a két hercegnő és királyné tehát elsőfokú apai unokatestvérek voltak.

Ugyanitt hívnánk rá fel a figyelmet, Károly Kázmér fejedelem leányával kötött házassága aligha létesülhetett 1305/06 táján, tekintve, azon idő szerint a beutheni fejedelem csaknem valamennyi sziléziai uralkodótársával egyetemben II., majd annak halála (1305. június 21.) után fia, III. Vencel cseh király lojális főhűbéresei közé tartozott, s felettébb valószínűtlen, hogy leányát épp urai elsőszámú ellenségének adta volna férjhez, ráadásul bátyja, Mieszko leányát kevéssel Károly vitatott házasságkötése előtt, 1305. október elején vette nőül a fiatal cseh király, ez pedig, legalábbis a tágabb család tekintetében, éppenséggel a hűbérúr-vazallusi jóviszony elmélyülésére utal.⁴⁰ Az utolsó Přemysl-házi király nem sokkal később történt meggyilkolása (1306. augusztus 4.) után Kázmér már bármiféle aggodalom nélkül, „szabadon” tárgyalhatott Károly leánykérő követivel, s házasihatta össze gyermekét néhai ura ellenlábásával.

I. Károly lengyel, különösen pedig orosz házasságkötésével kapcsolatban nem feledkezhetünk meg azon lényeges momentumról sem, hogy uralkodása első éveit, kivált 1304 közepéig komolyabb diplomáciai elszigeteltségben teltek. A szomszédos és térségünkbeli államok

uralkodóinak jó része a Přemyslek szövetségese, illetve vazallusa volt vagy érdemi összeköttetésben nem állt udvarával. A következetes pápai támogatás Magyarországon ténylegesen vajmi keveset javított helyzetén, két ellenjelölt királlyal is harcba kellett szállnia a koronáért, uralmának kérdése, sőt személyes biztonsága, testi épsége is rendkívül bizonytalannak tűnt hosszú időn át, így feltehetően nem sok európai uralkodó látott fantáziát egy vele kötendő szövetségben, és adta volna bármely nőrokonát szívesen hitvesül.⁴¹ Halicsra tehát részint emiatt, egyéb alternatíva hiányában esett a király, valamint nyilván báróinak választása. Könnyen elképzelhető továbbá, hogy Károly halicsi házasságában egyéb szempontok is szerepet kaptak. Kristó 1988-as cikkében egy érdekes észrevételére hívta fel a figyelmet, miszerint Bereg vármegye 1300 táján nagy valószínűség szerint I. Lev halics-volhíniai fejedelem, illetőleg utódai uralma alá tartozott, s Károly talán a terület átengedésének igényével kérte meg az orosz hercegnő kezét. Az 1299-ben Lev helyi offciálisaként szereplő Gergely beregi ispán helyén ugyanis 1308-ban új ispán tűnik fel, amit esetleg azzal magyarázhatunk, hogy a halicsi uralkodó magyarországi birtokait hozomány fejében átadta sógorának, Károlynak.⁴²

Szintén találó és megfontolásra érdemes a Srokához hasonlóan a halicsi Mária királyné létezését ugyancsak határozottan elvető Kazimierz Jasiński professzor – igaz, épp saját álláspontja mellett felhozott – vélekedése, mely szerint Károly első házasságkötése, lévén, az ara IV. Béla király dédunokajaként nőágon maga is az Árpádok leszármazottja volt, erősítette első Anjou-házi királyunk magyar trónra vonatkozó jogait. Ez a valóban nem mellékes momentum a halics-volhíniai fejedelmek családjára nézve a legteljesebb mértékben áll, míg a sziléziai Mária hercegnő csak névről ismert anyjának állítólagos Árpád-házi eredete nem tűnik egyébnek, mint igazolhatatlan genealógiai kombinációnak.⁴³

Érdemes volna a király első két nőülésének időpontjáról is megállapítanunk valamit, ez azonban, forrásaink sokszor elpanaszolt szűkössége miatt, jóformán lehetetlen próbálkozást jelent. A halicsi hercegnő esetében némiképp közelebről van módunk tapogatózni a múlt homályán keresztül; fennmaradt ugyanis egy 1306. június 23-án kiadott pápens oklevele.⁴⁴ 1306 kora nyarán tehát, Esztergom várának ostroma és elfoglalása heiteiben, Károly tehát már bizonyosan nős volt. Említett 1326. február 7-i, valamint egy másik, 1304. december 7-én kelt adománylevelének részinformációi nyomán feltelezhető, hogy első házasságkötése évekkor korábban, talán már 1304 közepe táján történt.⁴⁵ Előbbi oklevelünk tájékoztatása szerint ugyanis Kassa lakói és a szepesiek az „Apród” István által sikeresen visszavert Gönc elleni támadás előtt Kassa városát és Szepesvárat átadták a se-

rege élén Magyarországra vonult cseh királynak. István győzelmének köszönhetően azonban – „akarataik ellenére” – sokan Károly hűségére tértek és rövidesen annak uralma alá került a szepes-abaúji vidék nagy része.

Másik, 1304. évi oklevelünkben azt tudjuk meg, hogy a megadományozottak, „Szepesi” Detrik fiai, Arnold és Jordán korábban látszatra a cseh Vencel pártjához csatlakoztak, de miután bizonyos Bald Szepes várát átadta a cseh királynak, akcióba léptek és érdemdús gondoskodásuk révén a Szepesség jelentős része Károly hűségére tért. A Gönc vára körüli, valamint a Szepességben lefolyt harcok ezek alapján megnyugtató módon természetesen még nem kapcsolhatók össze, tekintve, az előbbieket esetében nem tudjuk, közelebbről mely időpontban zajlottak. Az mindkét összecsapásról megállapítható, hogy az idősebb (II.) Vencel király Magyarországra vonulását követően, azaz 1304. június eleje után folyt le, a kassaiak, valamint Szepes lakóinak Gönc elleni támadásának időpontjaként – 1326-os adománylevelünk információja alapján – elviekben azonban jóval későbbi, akár 1306 eleji időpont is elképzelhető.⁴⁶ Megítélésünk szerint ugyanakkor a legnagyobb valószínűsége annak van, hogy a Vencel-párti felvidéki akcióra, Gönc megtámadására 1304 nyarán, a cseh király magyarországi hadjárata körüli időben került sor. Egy Aba Omodé fő erőssége, székhelye elleni, egyébként csaknem örültségszámba menően merész vállalkozáshoz Kassa lakóinak és a szepesieknek máskor, mint egy velük azonos oldalon álló, nagy létszámú sereg bevonulása és ittléte idején aligha lett volna bátorságuk. Amennyiben fenti feltételezéseink helytállóak, az említett szepességi és Kassa környéki harccselekmények közel azonos időben, néhány hét vagy hónap eltéréssel zajlottak le, a király első házasságkötését ugyanakkor, azaz 1304. június-július tájára kell helyeznünk. Mint már említettük, megözyvegyülése és második nősülése időpontját illetően, ha lehet, még nagyobb a bizonytalanság, ezért azokra itt nem térünk ki.⁴⁷

Házasságkötései, illetve első feleségei személyazonosságának, származásának kérdésén túl Károly király gyermekeinek ügye szintén régebb óta foglalkoztatja a genealógiai kutatást. Az imént többször hivatkozott Pór Antal már felvetette, hogy a királynak a magyar krónikákban is említett Kálmán nevű, győri püspökké lett fián kívül más törvénytelen utóda is lehetett.

Feltevése szerint Károly ezen házasságon kívüli kapcsolatából született egy Katalin névre keresztelt leány is, akit a király az 1330-as évek közepe táján (II.) Henrik schweidnitzi (ma: Świdnica, Lengyelország) fejedelemnek adott nőül.⁴⁸ Kálmán herceg anyjáról forrásaink csak annyit árulnak el, hogy hajadon és a Csepel-szigetről való volt, vélelmezhető, a király ágyasaként egy ideig itt is tartotta valamelyik udvarházában, nevét, származását, rokonait azonban nem ismerik vagy egyszerűen nem em-

lítik meg. Pór vizsgálódásai során azon következtetésre jutott, hogy a herceg, valamint nővére, Katalin anyja a rozgonyi csatamezőn elesett Csák nembeli Györk fia Györk Erzsébet nevű leánya volt. A győzelem után árvaságra jutott leány feltételezése szerint – talán részint a király régi híve, zászlótartójaként hősi halált halt atyja iránti tiszteletből – az udvarba, a királyné szolgálatába került, s ott, annak egyik udvarhölgyeként lett Károly szeretője. Később, Kálmán és talán Katalin hercegnő megszületése után az uralkodói akarat gondoskodott kiházasításáról is, a tehető Jakab ispán, pozsonyi bíróhoz ment nőül.⁴⁹

„Schweidnitzi” Henrikkel kötött házasságából Katalinnak csupán egy leánya származott, az 1339-ben világra jött Anna hercegnő, aki szüleinek korai, minden valószínűség szerint még 1349 előtt történt halála után Magyarországra, I. Lajos király udvarába került. Itt közeli rokona, apai nagyanyja, Kunigunda schweidnitzi és jaueri (ma: Jawor, Lengyelország) hercegné húga, azaz dédnagynénje, Erzsébet anyakirályné személyesen vette át nevelését, és az ő háznépében élt. Anna 1353. május végén – megerősítendő a (későbbi) császár és Lajos király szövetségét – IV. Károllyal lépett házasságra, s annak kérésére a magyar uralkodó 27-én ünnepélyesen lemondott Károly javára Schweidnitz és Jauer hercegségekről.⁵⁰ Ezen hivatalos formában rögzített lemondás ténye az, ami leginkább igazolni látszik, hogy Katalin és (Nagy) Lajos között rokoni kapcsolat állt fenn, amelyről a jelek szerint az újdonsült férj, Károly császár-király is tudomással birt. Az eredetileg is kicsiny, előbb két, majd az 1330-as években három különálló területi egységre oszlott közép-sziléziai fejedelemség tekintetében a magyar királyi háznak semmiféle utódlási joga, igénye vagy követelése nem lehetett, és nyugodtan kijelenthetjük, ténylegesen nem is volt. Lajost ekként, anyja, Erzsébet özvegy királyné révén, aki ugyan természetesen maga is az ősi Piast-dinasztiából származott, nyilvánvalóan nem illette semminemű jog nem csupán az elhunyt Henrik herceg öröksége ügyében, de az Odera-vidéki, lengyel, valamint részben cseh uralom alatt álló tartományok egyikében sem. A magunk részéről csak egyetérthetünk Pór kitűnő felismerésével, miszerint a szóbanforgó sziléziai területekről való – másként megmagyarázhatatlan s csaknem elhanyagolható jelentőségű – lemondásra, Károly kezdeményezésére azért került sor, mert a magyar uralkodó és Anna hercegnő édesanyja féltestvérek voltak, következésképp Lajosban az árván maradt leány nagybátyját tisztelhetette.⁵¹

Pór német, illetve cseh kollégái, így H. Grotfend, E. Werunsky, F. Palacky, a 19. század nagyszerű középkorászai azonos véleményen voltak a kérdést illetően, a közelmúlt lengyel kutatása viszont már határozottan annak ellentétesen foglalt állást.⁵² K. Jasiński professzor a Piast-ház sziléziai oldalágairól írt háromkötetes mun-

kájában több érv és megfontolás nyomán cáfolta a nagy elődök által vélt rokonság tényét.

Kataliné mellett egy másik sziléziai hercegné, Boleszláv falkenbergi (ma: Niemodlin, Lengyelország) herceg nejének, Erzsébetnek a neve is felmerült Károly király esetleges leányaként. Jasiński említett nagymonográfiájában az ő esetében is kategorikusan kizárta a magyar királyi származás, Károly apaságának lehetőségét, s ezt a véleményt osztja a lengyel szakértők közül többek között Sroka is, a hazai kutatás a kérdésben nyilatkozó történészei ugyanakkor, legalábbis bizonytalanok a problémát illetően.⁵³ Engel Pál, noha korábban Długosz közlése nyomán Károly második, beutheni feleségét meddőnek tartotta, a magyarországi Anjouk KMTL-ben megjelent, általa összeállított családfáján Katalint és Erzsébetet – igaz, ez utóbbit feltételesen, illetve nyilván figyelmetlenségből, mint troppai hercegnét – már az ő leányaiként tüntette fel. Álláspontja megváltoztatásának okáról nem nyilatkozott, könnyen meglehet, hogy egyszerűen átvette a kiváló német kutatók által szerkesztett Stammtafeln vonatkozó genealógiai tábláit.⁵⁴ Kristó sokszor idézett tanulmányában egyértelműen nem foglal állást, csupán annyit jelent ki, mindkét hercegnő esetében elképzelhető, hogy Károly volt nemzőatyja, valamint, hogy anyjukat indokoltabb talán a király negyedik hitvese, Erzsébet személyében keresnünk. Saját maga által is szigorúan imagináriusnak szánt vélekedése szerint, amennyiben a leányok valóban Károly és Erzsébet házasságából születtek, úgy Katalin lehetett az uralkodópár első gyermeke és 1321-ben jöhetett világra, Erzsébet pedig valamikor András herceg után, 1330 körül születhetett.⁵⁵

Kristó egy másik munkájában hívta fel a tudományosság figyelmét egy – kétségkívül érdekes, s a fennebbiekkal szerinte jogosan kapcsolatba hozható – ikonográfiai problémára, illetve azzal kapcsolatos észrevételére. A Képes Krónika illusztrátora a Károly Róbert családi viszonyait tárgyaló fejezetek mellett található miniatúrán Erzsébet királynét öt kisgyermekkel ábrázolta. A királynétől jobbra álló három alak közül kettő – Kristó szerint – a többi három gyermektől eltérő ruházatot visel, fejükön, szintén eltérően a három kis alaktól, akiken királyi vagy hercegi diadém látható, míg küllemű fejk, talán párta figyelhető meg, végezetül, míg az előbbi három figura oldalról látszik és arcuk is profilból van ábrázolva, az utóbbiakat szembenézetben láthatjuk. Az öt gyermek megjelenítésében mutatkozó különbségek alapján nagy medievistánk arra következtetett, hogy a két eltérő alakban leányokat, az uralkodópár írott forrásaink által sehol sem említett leánygyermekait sejtethetjük.⁵⁶

A miniatúra Kristó által adott leírása azonban több ponton nem felel meg a valóságnak, illetve némely tekintetben túldimenzionizálnak tűnik. Hogy az Erzsé-

betet körülvevő gyermekek rangjuk alapján különülnek el a képen, nem vitatható, szembeötlő tévedés azonban, hogy a királyné bal keze alatt csoportosuló három kis alak egymásaitól eltérő fűveget viselne. A horvát-szlávon herceggé lett István fején így nem láthatunk területi különhatalmát és hercegi méltóságát jelképező fejéket, ugyanolyan „egyszerű”, fehér vagy apró pettyes szőrmével, talán értékes hermelinprémmel szegett sapkát visel, mint másik két testvére. Pártároló szó sincs tehát – a fűvek formája még csak nem is emlékeztet arra – és felvetődik a kérdés, miért ábrázolta volna ügyes kezű, valamint logikánk szerint jól értesült illusztrátorunk a férjhez ment hercegnőket a hajadonok jellegzetes fejével, ha a fiúkat (is) felnőttkori mivoltukban – királyként, illetve herceggé – festette meg.

A Kristó által leánynak vélt két alak ruházatában sem figyelhetünk meg, még a legnagyobb jóakarattal sem, lényegi eltéréseket, főképp nem olyasvalamit, amely nemi hovatarozásukra félreérthetetlenül utalna. Az öt alak arcvonásaiban véleményünk szerint ugyanakkor jóval markánsabb különbség fedezhető fel. A két koronás és a velük szemben álló – Kristó által István herceggel azonosított – gyermek arca határozottan felnőttesebbnek és érettebbnek tűnik, mint a másik kettő királyi utóde, akik kissé félénk és révedező, illetve kíváncsi tekintete valódi kisedarc benyomását kelti a szemlélőben. Olybá tetszik tehát, mintha miniatúrunk néhány fiú utódot nem csupán későbbi, felnőttkori mibenlétük legkézzelfoghatóbb kellékével, koronával festette volna meg, de arcábrázolásuk révén is ki kívánta fejezni, hogy bőven kiléptek a gyermekorból. Összegezve a leírtakat, e kérdésben egyáltalán nem tudunk egyetérteni Kristó véleményével, meggyőződésünk szerint a krónika miniatúráján, teljesen igazodva annak szövegéhez, az uralkodópár öt fia szerepel.

A fő kérdésre ugyanakkor, miszerint Károly királynak fiain kívül voltak-e törvényes avagy házasságon kívül született, a felnőttkort megért, valamint Sziléziába férjhez ment leányai – Jasiński és Sroka alapos ellenvetései dacára is –, jelenlegi tudásunk szerint inkább adhatunk igenlő választ, hangsúlyozva, a jövőben a hercegnők egykori létezését újabb pozitív források segítségével kell alátámasztanunk. Jelen helyzetben nem jelenthetjük ki nagyobb tudományos megalapozottsággal, hogy a Károlynak tulajdonított leányok valóban éltek, de a lengyel kutatók azt tagadó, kategorikus megállapításait teljes nyugalommal elvethetjük.⁵⁷

Mint tanulmányunk bevezetőjében elmondtuk, Kristó első Anjou-uralkodónk házasságkötéseinek problematikáján túl a király gyermekeinek születésrendjével is foglalkozott, s legidősebb fia, Károly herceg világra jöttének időpontját a krónikákban olvasható 1321-ről a következő két esztendő folyamára módosította. Véleménye igazolá-

sára ez esetben is az 1320-as évek okleveles anyagának néhány vonatkozó dokumentumát használta fel, azonban egy érvelését szintén megerősítő diploma elkerülte a figyelmét.⁵⁸

A királynak „Szécsényi” Tamás erdélyi vajda javára 1323. március 6-án, illetőleg 1324. április 11-én kelt privilegialis okleveleiből tudjuk, hogy többek között azért adományozta meg kedvelt főemberét, mert az – mikor ő épp „az erdélyi részeken” tartózkodott – személyesen hozta meg neki első fia születésének örömteli híré.⁵⁹

Egy korábbi, 1321. december 23-i keletű, szintén Tamás vajdának juttatott adományában ugyanakkor, melyben annak érdemdús szolgálatait szokás szerint, részletesen elősorolja, noha nyilván kivételes fontosságú eseményt jelent, s nagy súllyal motíválná, indokolná a donatot, még egy szót sem szól arról.⁶⁰ Csaknem bizonyos tehát, Károly király azonos nevű fia legkorábban 1321 utolsó napjaiban, de valószínűbben 1322-ben, esetleg a következő év folyamán született. A király itineráriuma segítségével megkísérelhetjük közelebről is meghatározni a kérdéses dátumot; tudjuk, a boldog apa Erdélyben kapta meg fia világra jöttének híré, felhasználható forrásaink hézagossága miatt azonban inkább csak találgatásra van módunk. 1322/23 táján kiadott uralkodói diplomáink között ugyanis egyetlenegy erdélyi keltezésű sem akad, okleveles anyagunk tanúsága szerint a király legkeletebbre csak Bihar és Temes vármegyék területén fordult meg.⁶¹ 1322 tavaszán az uralkodó hosszabb országjáró körútra indult; május 3-án Váradon bocsátott ki oklevelet, majd egészen július 13-ig, mikoris ismét áthelyezett székvárosában, Temesvárott tűnik fel, nem ismerünk tőle kelethellyel is ellátott oklevelet. Kétségtelenül az év más szakaszai és 1323 első hónapjai is szóba jöhetnek, a legnagyobb valószínűsége azonban – a többi lehetséges időponttal szemben főként hossza miatt – annak van, hogy a közbeeső mintegy hetven napos időintervallumban, talán május első felében került sor az erdélyi látogatásra.⁶²

Mint az jól ismert, Károly negyedik házasságából további egy kisgyermekként elhunyt, valamint három ifjú, illetve felnőttkort megért fiúgyermek származott, ilyenformán tehát uralkodása második, nyugalmasabb felében végül sikerült „megoldania” az utódlás sokáig nyomasztó kérdését. Második, a nagy 11. századi uralkodó, a szent lovagkirály iránti tiszteletéből László névre keresztelt fia 1324. október 1-én, az apai nagybátyja, a szentté avatott egykori toulouse-i püspök után Lajos nevet nyert harmadik fiú 1326. március 5-én, András és István hercegek pedig 1327. november 30-án, illetve 1332. augusztus 20-án születtek.⁶³

Végezetül egy utolsó – szintén hangsúlyozottan csupán feltételes – észrevételt fűznénk hozzá az elmondottakhoz. A bambergi levéltárban szerencsésen fennmaradt

és Louis Neustadt munkájának köszönhetően Magyarországon is ismertté vált – a hazánkban leginkább „Brandenburgi” előnévvel emlegetett – György ansbachi gróf II. Ulászló király, anyai nagybátyja, 1516. március 13-án történt elhunytáról, illetőleg azt követő temetéséről írt magánlevele.⁶⁴ A március végén készült misszilisben egyebek mellett azt olvashatjuk, hogy mikor a halott király és néhai hitvese, Anna királyné vele odaszállított maradványai eltemetése céljából megbontották a székesfehérvári bazilika padlózatát; „találtak egy régi sírt, amelybe száz évvel korábban egy királynét temettek el és Károly király leányát, valamint egy Lengyelországban született királyt is megtaláltak”. Ezután Ulászlót és nejét a munkálatok során előkerült egykori magyar királynéval együtt, közös sírba – talán az utóbbi megbolygatott nyugvóhelyére – temették el.⁶⁵

Korántsem lehetetlen, hogy a grófnak az állítólagos lengyel királyra, pontosabban sírhelyére vonatkozó, nyilván a temetést előkészítő személyektől nyert – elsőre vitathatatlanul elképesztő, sőt, elképzelhetetlennek látszó – információja jóval több naiv és fantáziadús tévedésnél. Bár egyáltalán nincs tudomásunk ilyesmiről, mégis reális eshetőségként számba vehetjük, hogy egy a századok során feledésbe merült, Magyarországon, esetleg épp a királyi udvar vendégeként elhalálozott lengyel hercegről, Erzsébet királyné egy sziléziai rokonáról van szó. Egy ennél azonban megdöbbentőbb, ugyanakkor megítélésünk szerint valószínűbb eshetőség is felmerül, jelesül, hogy a feltárt sírból az alattvalói által 1079-ben megbuktatott és elűzött II. (Merész) Boleszláv király csontjai kerültek elő!⁶⁶

Témánk szempontjából, bármennyire is érdekfeszítő, „Brandenburgi” György közlésének ezen része indifferens, irányozzuk figyelmünket a szomszédos sírban talált két nő kilétének számunkra még inkább izgalmas kérdésére. Az egymás melletti vagy közös nyughely alapján feltételezhető, a két ismeretlen között szorosabb rokoni kapcsolat állt fenn, továbbá talán az is, igaz, ez jóval csekélyebb valószínűséggel, hogy közeli időpontban haláloztak el. Egyiküket, mint a levélből kitűnik, bizonyos, nem közölt információ alapján a 16. század elején Károly király leányának, a másik sírban fekvő tetemet pedig, szintén ismeretlen okból egy hozzávetőlegesen száz éve elhunyt magyar királyné földi maradványainak gondolták.

Noha a királynének vélt személy sírba helyezése időpontjának meghatározása minden bizonnyal csupán az őt megtalálók becslésén alapult, s így akár az sem lenne kizárható, hogy a rejtélyes királyi hitves valójában az Árpád-korban élt, ennyire korai eredetű maradványokról azonban aligha lehet szó. 1301 előtt ugyanis királyaink és királynéink, mind pedig hozzátartozóik viszonylag ritkán választották végső nyugvóhelyükül az ősi székesfehérvári Szent Szűz-székesegyházat, a 13. században például az

egyetlen III. László kivételével senkit sem temettek el itt a dinasztia tagjai közül.⁶⁷

Konkrétan e királynék esetében a bizonyosan ott eltemetett (Châtillon) Annán kívül mindössze két uralkodói házastársal kapcsolatosan merül fel – feltevészerűen – hogy a fehérvári koronázó-templomban nyert végtisztes-séget.⁶⁸ A Károly trónra lépte és 1516 között eltelt nagyjából kétszáz év magyar királynéinak névsorát áttekintve csak két, esetleg három királyi hitves személye jöhet szóba; I. Károly már sokszor említett első házastársai, a két Mária, valamint Margit cseh hercegnő, (Nagy) Lajos király szintén első felesége. Közülük a halicsi hercegnőről egyáltalán nem tudjuk, hol helyezték nyugalomra, s csak mint elvi lehetőséggel számolhatunk székesfehérvá-

ri sírjával, az 1349-ben, pestisben meghalt Margitnál pedig csak erősen valószínűsíthető ugyanez.⁶⁹ Amennyiben viszont Margit királyné valóban a királyi nekropoliszban nyert nyugvóhelyet, az csaknem bizonyosra vehetően az épület egy jól elkülönülő részén az ún. Anjou-sírkápolnában volt, amely az 1500-as évek elején is fennállott. A lengyel Máriáról ugyanakkor krónikáink egybehangzóan állítják, hogy a fehérvári egyházban temették el, ahová évtizedekkel később férje holttesteme is került.⁷⁰

Mindezek alapján úgy látjuk, hogy az 1516-ban felnyitott sír(ok)ban I. Károly második, beutheni származású felesége és feltehetően az ők közös, gyermek- vagy bakfiskorban elhunyt, leánya feküdt.

Kádár Tamás

JEGYZETEK

¹ *Kristó Gyula*: Károly Róbert első felesége. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica (a továbbiakban: AH). (Tomus LXXXVI.) 1988, 27–30. (a továbbiakban: Kristó, 1988)

² Magyar Országos Levéltár, Bp., Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 265 464., Anjou-kori Oklevéltár. I–XXVII. Szerk. Kristó Gyula (I–VI., VII., XIX.), Blazovich László (VII–VIII., X., XXI.), Géczy Lajos (VII., IX–X., XXI.), Almási Tibor (XI–XIV.), Köfalvi Tamás (XIV.), Tóth Ildikó (XV.), Makk Ferenc (XIX.), Piti Ferenc (XX., XXIII–XXIV., XXVI–XXVII.), Sebők Ferenc (XXV.). Bp.–Szeged, 1990–2007 (a továbbiakban: A. O.), X., 50. sz., 60., magyar fordítása: In: Károly Róbert emlékezete. Válogatta, szerk., a bevezetőt és a jegyzeteket írta: *Kristó Gyula – Makk Ferenc*. Bp., 1988 (a továbbiakban: KRE), 58. sz., 144–147., Kristó, 1988, 28.

³ Anonymi Descriptio Europae Orientalis. Edidit, praefatione et adnotationibus instruxit *Olgierd Gorka*. Cracoviae, 1916, 40., magyar fordítása: *Borzákné Nacsza Mária – Szegfű László*: Egy Délkelet-Európát bemutató földrajzi munka a XIV. század elejéről. (Descriptio Europae Orientalis.) A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola tudományos közleményei. Szerk. *Békési Imre*. Szeged, 1987–88, 13–27., Kristó, 1988, 28.

⁴ *Kristó Gyula*: Aba Sámuel és Károly Róbert családi kapcsolatairól. AH. (Tomus XCVI.) 1992, 25–30. (a továbbiakban: Kristó, 1992), különösen: 28.

⁵ *Engel Pál*: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). Századok. (122.) 1988, 89–144. (a továbbiakban: Engel, 1988), 25., *Uő.*: I. Károly. In: Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerk. *Kristó Gyula*. Szerk. *Engel Pál, Makk Ferenc*. Bp., 1994 (a továbbiakban: KMTL), 331., *Font Márta*: Orosz–magyar kapcsolatok. *Uo.*: 510., *Bertényi Iván*: Szent István és öröksége. Magyarország története az államalapítástól a rendiség kialakulásáig (1000–1440). Tudomány – egyetem. Magyar történelem. Bp., 1997, 91.

⁶ *Perniš, Jaroslav*: Karol Róbert z Anjou a jeho manželky. Historický Časopis. (45.) 1997, 182.

⁷ *Sroka, Stanislaw*: Ki volt Károly Róbert első felesége? Actas. (9.) 1994/1., 187–193. (a továbbiakban: Sroka, 1994), *Uő.*: A Hungarian–Galician Marriage at the Beginning of the Fourteenth Century? Harvard Ukrainian Studies. (16.) 1994, 261–268., *Uő.*: A magyar Anjouk családi története. Krakkó, 1998 (a továbbiakban: Sroka, 1998), különösen: 192–194.

⁸ Sroka, 1994, 190–191., *Kristó Gyula*: Orosz hercegnő volt-e Károly Róbert első felesége? Actas. (9.) 1994/1., 194–199., főként: 195., *Uő.*: Károly Róbert családja. Actas. (20.) 2005/4. 14–28. (a továbbiakban: Kristó, 2005), főként: 16–17.

⁹ Kristó, 1988, 30., 26., jegyz., *Uő.*: 1992, 28.

¹⁰ Kristó, 2005.

¹¹ Kristó, 2005, 20., 22., 24–25.

¹² *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. I. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery*. Budapestini, 1937 (a továbbiakban: SR11), 489–490., magyar fordítása: KRE. 82. sz., 192.

¹³ Magyar Országos Levéltár, Bp., Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL), 1884., A. O. IV., 409. sz., 155.

¹⁴ DF 238 661., A. O. V., 208. sz., 89–90.

¹⁵ *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých. IV. Pořádamín Jozefa Emlera*. V Praze, 1884. (a továbbiakban: FRB), 249–250., 255., Kristó, 2005, 15.

¹⁶ *Képes Krónika*. Ford. *Geréb László*. Heti Klasszikusok. Bp., 1993, 118., *Thuróczy János*: A magyarok krónikája. Ford. Horváth János. Bp., 1980, 215.

¹⁷ *Kristó Gyula*: Csák Máté. Magyar história. Életrajzok. Bp., 1986, 197.

¹⁸ DL 58 450., A. O. V., 807. sz., 311.

¹⁹ *Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiac et Moraviae. Pars III. Annorum 1311–1333. Opera Caroli Jaromir Erben*. Pragae, 1855; 1318. máj. 21.: 444. sz., 182., júl. 3.: 453. sz., 186., szept. 6.: 465. sz., 192., nov. 1.: 470. sz., 193., dec. 12.: 475. sz., 196., 1319. jan. 8.: 477. sz., 197.

²⁰ Archiv mesta Bratislavy. 35., DF 238 661., A. O. V., 208. sz., 89–90.

²¹ A király ismert tartózkodási helyei: jún. 30.: Buda (lásd az említett oklevélben), júl. 22.: Győr mellett (DL 1928., A. O. V., 215. sz., 92.), júl. 23.: Győr (DF 201 698., A. O. V., 216. sz., 92.), másik júl. 12-i okiratában egy bicskei vámadományát erősíti meg (DL 50 126., A. O. V., 207. sz., 89.), ami alapján valószínűsíthető, hogy Fejériben vagy a szomszédos megyék területén volt a kérdéses napokban. Lásd még: Kristó, 2005, 21.

²² *Johannes de Thurocz. Chronica Hungarorum. II. Commentarii*. Ab anno 1301 usque ad annum 1487. Composuit *Elemér Mályusz*. Aduvante *Julio Kristó*. Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova. IX. Bp., 1988, 55.

- ²³ Kristó, 2005, 20., Engel, 1988, 125., 157. jegyz.
- ²⁴ *Pór Antal*: Magyar–lengyel érintkezés a XIV. században. Századok. (37.) 1903/3., 4., 201–218., 308–326. (a továbbiakban: Pór, 1903), konkrétan: 310., 6. jegyz.
- ²⁵ Engel, 1988, 125., 157. jegyz., Kristó, 2005, 20.
- ²⁶ *Zsoldos Attila*: Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. 36. Bp., 2005 (a továbbiakban: Zsoldos, 2005), 50–51.
- ²⁷ Étyrc lásd: *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. II. Bp., 1986 (a továbbiakban: Györffy, 1986), 362.
- ²⁸ János alkancellár: *Szentpétery Imre*: Magyar oklevéltan. A magyarországi középkori oklevéles gyakorlat ismertetése. A magyar történettudomány kézikönyve. II. 3. Bp., 1930, 168.
- ²⁹ Kristó, 2005, 22.
- ³⁰ Máj. 26.: DF 200 803., A. O. V., 141. sz., 66., jún. 29.: DF 200 099., A. O. V., 177. sz., 79.
- ³¹ 1319. febr. 7.: DL 1948., A. O. V., 388. sz., 154., nov. 25.: DF 200 801., A. O. V., 631. sz., 242., a királyné elhunytáig: FRB, 255.
- ³² KRE, 82. sz., 192., Beatrix sírhelyére: *Kerny Terézia*: Királyi temetkezések a váradi székesegyházban. In: Váradai kötetek. Szerk. Kerny Terézia. Bp., 1989, 163.
- ³³ *Johannis Dlugossi Annales seu Chronicae incliti regni Poloniae*. Lib. IX. Textum recensuit et moderavit *Danuta Turkowska*, adiutrice *Maria Kowalczyk*. Varsaviae, 1978 (a továbbiakban: Długosz), 113.
- ³⁴ Júl. 8.: DL 41 961., A. O. V., 844. sz., 324., 20.: DL 2004., A. O. V., 860. sz., 329.
- ³⁵ *Vetera monumenta historica Hungariae sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis depromta*. Collecta ac serie chronologica disposita ab *Augustino Theiner*. I. Romae, 1859 (a továbbiakban: VMMH), 467., A. O. V., 827. sz., 318., Kristó, 2005, 23.
- ³⁶ A fehérvári gyűlésre: DF 237 747., A. O. V., 924. sz., 355. és 927. sz., 356.; aug. 27-én kelt diplomájában a király már újra királynéi udvari kancellárnak címezi István veszprémi püspököt: DF 200 803., A. O. V., 885. sz., 340.
- ³⁷ Długosz, 113.
- ³⁸ Pór, 1903, 309., Mária püspök-testvéreire: *Sroka, Stanislaw*: Egy lengyel származású főpap a XIV. századi Magyarországon. Boleszló esztergomi érsek (1321–1328). Actas. (10.) 1994/1., 89–100. és az ott hiv. munkák.
- ³⁹ *Europäische Stammtafeln*. Stammtafeln zur Geschichte der Europäischen Staaten. Band I. Von *Wilhelm Karl Prinz von Isenburg*. Marburg, 1965 (a továbbiakban: Stammtafeln), Tafel 193., 194., 197. Egy későbbi példát is említhetünk a XIV. század végéről, Zsigmond magyar király eljegyzését Margit briegi (ma: Brzeg, Lengyelország) hercegnővel, ami ugyan nem vezetett házassághoz. Lásd: *Wertner Mór*: Zsigmond király egy ismeretlen házassági összeköttetéséről. Századok. (23.) 1889, 772–77.
- ⁴⁰ Magyarország vegyes házi királyai (1301–1526). Szerk. Kristó Gyula. (Szeged) 2003 (a továbbiakban: Kristó, 2003), 14.
- ⁴¹ *Kristó Gyula*: Adatok a fiatal Károly Róbert külföldi kapcsolataihoz. AH. (Tomus CIX.) 1999, 13–19.
- ⁴² Kristó, 1988, 30., *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. VI. 2. Studio et opera *Georgii Fejér*. Budae, 1830. 216. Hogy Károly konkrétan melyik halicsi uralkodó vagy herceg leányát vette feleségül, jelenleg nem tisztázott, egyedül az 1300 körül meghalt I. Leó zárható ki.
- ⁴³ *Jasiński, Kazimierz*: Rodowód Piastów śląskich. III. Wrocław, 1977 (a továbbiakban: Jasiński, 1977), 36., *Sroka*, 1994, 189.
- ⁴⁴ DL 76 198., A. O. II., 42. sz., 26. A királyné elmondja, hogy mivel autentikus pecsétje jelenleg nincs, gyűrűs pecsétjével látja el az oklevelet, egyúttal ígérve, amikor hiteles pecséttel is rendelkezik majd, a benne foglaltakról privilégiumot ad ki. A közlést kutatóink kétféleképp értelmezték: Pór (Pór, 1903, 309.) és nyomán Kristó (Kristó, 2005, 17.) akként, hogy Mária az idő szerint egyáltalán nem rendelkezett közhiteles pecséttel, mert csak nem régóta volt királyné. Gárdonyi Albert (A magyar királyné udvari kancelláriája az Anjouk alatt. Turul. [33.] 1915, 68–69.) pedig úgy, hogy Mária volt pecsétje, de az nem volt kéznél – amit alátámasztani látszik az is, hogy az oklevelet nem udvari kancellárja állította ki. Magunk részéről az utóbbi állásponttal értünk egyet.
- ⁴⁵ Az 1326-os oklevélre lásd az I. jegyz., az 1304. dec.-i diploma: DF 258 686., A. O. I., 668. sz., 325., Kristó, 1988, 29.
- ⁴⁶ II. Vencel magyarországi hadjárata (hibás datálással): SRH. I., 481., helyes időpontjára: Magyarország történeti kronológiája. I. Főszerk. Benda Kálmán. A vonatkozó rész *Solymosi László* munkája. Bp., 1986³, 189.
- ⁴⁷ Kristó 1309 közepe tájára helyezte a király és első hitvese életközösségének megszakadását, egyben azt is vélelmezve, az – negatív irányban – a halicsi udvarral fennálló kapcsolataira is kihatott. Lásd: Kristó, 2005, 18., 21.
- ⁴⁸ Kálmán hercegre: *Pór Antal*: Kálmán, győri püspök. Századok. (23.) 1889, 369–384. (a továbbiakban: Pór, 1889), különösen: 370–372., *Uő*: A Piastok és a magyar Anjouk közötti rokonság. Századok. (26.) 1892, 232–236. (a továbbiakban: Pór, 1892/a), főként: 234–235.
- ⁴⁹ Pór, 1889, 371., *Uő*: Nagy Lajos 1326–1382. I–II. Magyar Történeti Életrajzok. Bp., 1892 (a továbbiakban: Pór, 1892/b), 22–23. Erzsébet és férje 1335-ben adományt is kapott a királytól: DL 2939., A. O. XIX., 430. sz., 196., DL 3203., A. O. XXIII., 57. sz., 38–39.
- ⁵⁰ Pór, 1892/a, 234.
- ⁵¹ Uo.
- ⁵² *Grotefend, Hermann*: Stammtafeln der Schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740. Breslau, 1875, Tafel V, No 10, 16. *Werunsky, Emil*: Geschichte Kaiser Karls IV. und seiner Zeit. II. 2., Innsbruck, 1886, 348–351., Pór, 1892/a, 234.
- ⁵³ Katalinra nézvést: *Jasiński, Kazimierz*: Rodowód Piastów śląskich. II. Wrocław, 1975 (a továbbiakban: Jasiński, 1975), 45–48., *Sroka*, 1998, 39–40., Erzsébetre, aki más vélemény szerint Boleszláv niemodlini fejedelemhez ment volna nőül: Jasiński, 1977, 73–74., *Sroka*, 1998, 40.
- ⁵⁴ KMTL, Anjouk 2., 49., Stammtafeln. Engel tévedését sajnálatos módon Kristó is átvette, Erzsébetről ugyanis ő szintén mint Boleszláv troppai herceg esetleges hitveséről beszél. Nem tudni, mi alapján került fel a név, ami vaskos tévedés, tekintve, ilyen nevű herceg sem a korban, sem az uralkodócsalád 1506-ban történt kihaltáig nem élt a troppai és jägerndorfi dinasztiában.
- ⁵⁵ Kristó, 2005, 26–27.
- ⁵⁶ Kristó, 2003, 46., *Uő*: 2005, 25–26., a Képes Krónika teljes faksimile kiadása: Kálti Márk: Képes Krónika. *Chronica de Gestis Hungarorum*. I–II. Gondozta: *Szántó Tibor*. Bp., 1987.² (a továbbiakban: CGH). Korábban is felmerült, hogy a képen leányok is szerepelnek, de Csapodiné Gárdonyi Klára, az ötlet egyik felvetője épp a koronás figurákat gondolta hercegnőknek, a másik oldalon állókat pedig fiúknak. Lásd: *Csapodiné Gárdonyi Klára*: A Képes Krónika kódexének leírása, története és illusztrációi. In: A Képes Krónika latin eredetijének fordítása. CGH II., 142.
- ⁵⁷ Jelenlegi álláspontjukat a tárgyban *Sroka* összegezte: *Sroka*, 1998, 39–40.
- ⁵⁸ Kristó, 2005, 23–25.
- ⁵⁹ Az 1323. márc.-i oklevél: DL 2147., A. O. VII., 61. sz., 38., az 1324. ápr. 11.-i: DL 2240., A. O. VIII., 174. sz., 94.
- ⁶⁰ DF 210 812., A. O. VI., 358. sz., 136.
- ⁶¹ *Sebestyén Béla* (összeáll.): A magyar királyok tartózkodási helyei. Sajtó alá rendezte: *Sebestyén Erzsébet*. Bp. (1938), 35., Engel, 1988, 139.

⁶² A májusi kiadvány: DL 84 774., A. O. VI., 554. sz., 205., július 13-án kelt oklevele: DL 2118., uo.: 685. sz., 251.

⁶³ SRH I., 490–492., 501., Kristó, 2003, 45–46.

⁶⁴ *Neustadt, Louis*: Die Letzen Stunden des Königs Wladislaw II. von Böhmen und Ungarn. Ungarische Revue. (4.) 1884/1., 42., Ismeretlen szerző: II. Ulászló utolsó órái. Századok. (18.) 1884/2., 177–179. (a továbbiakban: Ism., 1884)

⁶⁵ Ism., 1884, 179.

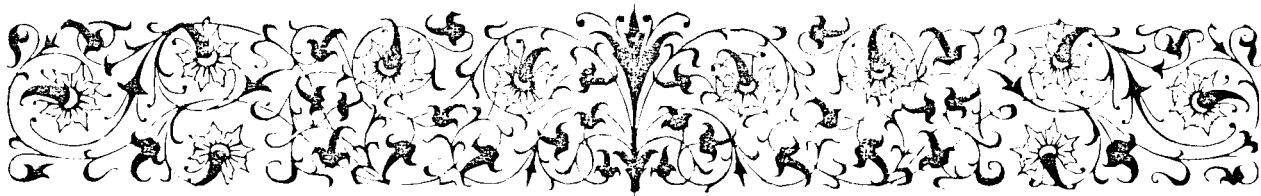
⁶⁶ Erzsébet királyné rendkívüli előzékenységgel és kedvezéssel karolta fel még távolabbi Piast-házbeli rokonai ügyét is, és tucatnyi lengyel fejedelm, illetve herceg fordult meg és töltött hosszabb időt Magyarországon udvarában mind I. Károly, mind fiuk, Lajos uralkodása idején. A talán legismertebb sziléziai rokon, (II.) Ulászló opolci fejedelem 1367–1372 között nádor volt, majd Halics és Lodomeria „orosz vajdája” lett. A kalandos sorsú II. Boleszláv nagyfejedelem, később király, a legnagyobb valószínűség szerint Magyarországon halt meg, és ellentétben a csak jóval később, a XV. század táján lábra kelt híresztelésekkel, itt is temették el, amelyre a korban a székesszéchyvári királyi bazilikánál kevés méltóbb és megfelelőbb hely adódhatott.

⁶⁷ SRH I., 463., *Engel Pál*: Temetkezések a székesszéchyvári királyi bazilikában. Századok. (121.) 1987/4., 613–636., kiemelten: 622.

⁶⁸ Zsoldos, 2005, 183–192., Eufrozina: uo.: 188., Györffy, 1986, 383.

⁶⁹ Rajtuk kívül 1516 előtt Beatrixszel, I. Károly csseh, valamint Annával, II. Ulászló francia feleségével együtt is csupán nyolc királynéknak volt. Közülük esetleg Erzsébetről, I. Lajos második feleségéről képzelték el, hogy Zarában eltemetett maradványai később leánya utasítására Székesszéchyvárra kerültek át, ez esetben is azonban minden bizonnyal az Anjou-sírcmlékek, férje és családtagjai közvetlen közelében helyezték el. Zsigmond azonos nevű leánya, Albert király neje ugyan a templomban nyert végső nyughelyet, őt viszont korábban elhunyt férje mellé, pontosabban annak sírjába temették. A fennmaradó négy királyi hitves egyéb különböző helyeken; Óbudán, Prágában, Budavárott és Nápolyban nyugszik. A székesszéchyvári temetkezésekre: *Hankó Ildikó*: A magyar királysirok sorsa Géza fejedelemtől Szapolyai Jánosig. Bp., 1987.

⁷⁰ *Kralovánszky Alán*: A székesszéchyvári Anjou-sírkápolna. In: Művészet I. Lajos király udvarában 1342–1382. Katalógus. István király Múzeum, Székesszéchyvár. Szerk. Marosi Ernő, Tóth Melinda, Varga Livia. Bp., 1982. 165–174., különösen: 171–172., Mária temetésére: KRE, 82. sz., 192.

A KÉSŐ KÖZÉPKORI VISEGRÁD VÁROS PECSÉTHASZNÁLATA*

A magyarországi középkori városok pecséthasználatáról a 13. század közepe óta lehet beszélni, nyilvánvaló összefüggésben az elsősorban IV. Béla óta meginduló várospolitikával, hospesek betelepítésével. Az ország két jelentős királyi városa, Esztergom és Buda pecsétjei a legkorábbiak, nem kizárt, hogy a két település lakói már II. András idejében hozzájutottak pecsétjükhez. A 13. század második felében, végén már egyre gyakrabban jelennek meg kiváltságos területek hatóságának pecsétjei, például a szepesi vagy az erdélyi szászok körében. Okleveles gyakorlatuk azonban, a városokhoz hasonlóan csak a 14. századtól, az Anjouk idejétől válik rendszeressé.¹

A királyi városok közé emelkedő Visegrád várossá alakulása, írásbelisége, a hivatali iratok hitelesítéséhez szükséges pecséthasználatára szintén a hospesek betelepítésének, a városiasodás megindulásának köszönhető. Az Árpád-korban már jelentős királyi központnak számító Visegrád tatárjárás körüli hanyatlása után a 14. század második évtizedétől jelentős változáson ment keresztül. I. Károly király a Duna-parton kialakuló új Visegrád településre, s a tatárjárás után felépített várba helyezte székhelyét Temesvárról a trónharcok elülte után, amellyel Visegrád az ország székvárosává vált.² Ezt megelőzően már a 13. század végén olyan – feltehetően németajkú – vendégnépek lakták a part menti területet, majd a túlparti Marost is, akik később a városi kiváltságok megszerzésével polgárokká válva a városi intézményrendszerben szerepet vállalhattak. Noha a város által kibocsátott első fennmaradt oklevél csak a 14. század közepéről, 1356-ból származik, a visegrádi pecsétek hozzávetőleges keletkezéséből a városi tanács működésének kezdeteire lehet fényt deríteni. A város oklevéladó gyakorlata valószínűleg jóval korábban kezdődött, mint első fennmaradt adatai mutatják, ahogy ez más települések esetében is gyakori volt. Esztergom első városi oklevele 1255-ből származik, pecsétje azonban korábban, II. András uralkodásának első felében készülhetett.³

Visegrád írásbeli működéséhez hiteles pecsétjét használta. A város levéltára elpusztult; a fennmaradt oklevelek

száma csak töredéke az eredetinek. Jelentős hányadukat ingatlanforgalommal kapcsolatos ügyek alkotják, majd a 15. század végén más városokkal folytatott levélváltás emlékei maradtak fenn. Jelenlegi ismereteink szerint a városi kiadású oklevelek száma 1280 és 1541 között mindössze 18.⁴ Az oklevelek részét képezi három, függőpecséttel ellátott privilegialis formában kiállított oklevél (1356, 1383, 1413), amelyet egy 1381. évi, kilenc magyarországi város által kiadott irat egészít ki. Maradt továbbá tíz pátens az iratok hátoldalára rögzített pecséttel, valamint négy missilis, amelyen zárópecsét látható. Az iratok a város nagyobb és kisebb pecsétjét őrizték meg, amelyek időben nagy valószínűséggel felváltották egymást.

A privilegiumok kiállítása minden szempontból gondosabb kivitelű. Tanácslistát tartalmaznak, függőpecséttel látták el őket. Az 1356-ban kelt oklevél a legdíszesebb, kezdőszavának N betűje díszes iniciálé.⁵ Az oklevél felhajtásán kétszínű, lila és zöld sodratú selyemzsinór függ, a pecsét azonban leesett róla. A szalag vastagsága és a két szál szélessége alapján a nagyobbik, azaz az első pecsét függhetett rajta. Az 1383. és 1413. évi oklevelek a városi tanács saját, korábbi kiadású okleveleit írták át és erősítették meg, valószínűleg emiatt állították ki az újakat privilegialis formában. (Az 1383. évi egy 1373-ban kiállított oklevelet írt át, a 1413. évi egy 1412-ben kiadottat.) Az oklevelek egyikének sem ismerjük pecsétjét, az iratok nem maradtak ránk eredeti formájukban. A kilenc város 1381-ben kelt privilegiumlevelén Visegrád kisebbik pecsétjét használta. Az oklevélben Buda után másodikként felsorolt város a felfüggesztett pecsétek sorában is a második volt. Pecsétjének vörös színű viasza egyetlen az összes többi között.

Az oklevelek szerkezete és formulái megegyeznek a korra jellemző városi oklevelek jellegével. A privilegiumok és pátensek intulatióval kezdődnek, amelyben a bírót név szerint minden esetben, az esküdteket négy esetben sorolják fel. A pátensekben, amennyiben az esküdtek neve nem szerepel, az intulatio kiegészül az

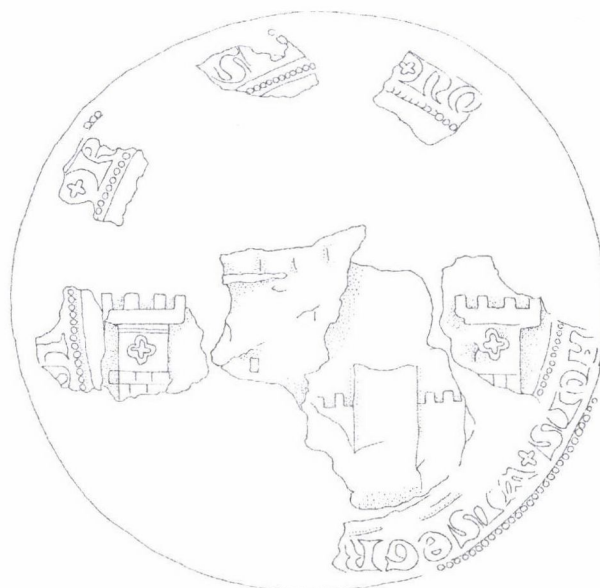
universi civesszel, azaz az oklevelet nemcsak a bíró és az esküdtek, hanem minden polgár nevében bocsátották ki. Egyedüli kivételt az 1413. évi privilegium képez, ahol a címzés teljes: a bíró és esküdtek neve, valamint „universi cives” – minden polgár. A promulgatiók egyszerű formájuk, csak az 1356. évi oklevél tartalmaz hosszabbat. A privilegiumok és pátensek mindegyike városi ingatlan-ügyekkel foglalkozik, ezért jellegükből adódóan arena és narratio elemeit az oklevelek nem tartalmazzák, a promulgatio után a dispositio következik. A záradékban rendszerint helyet kapott a római jogból eredő szavatosági formula, amelyben az eladó anyagi felelősséget vállalt arra az esetre, ha valaki pert indítana az eladott birtokért.⁶ A missilisek formája eltér a többi iratétól. A négy levélben (1475, 1477, 1482, 1517) a szöveg a salutatioval és az inscriptióval kezdődik, majd a contextus és a dátum következik. A szöveg alatt középen helyezkedik el az intitulatio, a bírakat ekkor nem tüntették fel név szerint. A missiliseket minden esetben a kispecséttel erősítették meg. Az első három levél Visegrád Bártfa városának címezte, onnan áttelepült polgárok ügyével kapcsolatban, a negyediket a morvaországi Auspitz városnak.

A város nagyobbik pecsétjét az 1358. évi pátens hátoldalán található pecséttröredékből ismerjük.⁷ (1. ábra) Átmérője 75–78 mm, természetes színű viaszba nyomott. Szélén gyöngyosorban körirat húzódik, amelynek egy része olvasható: <S. CIVIT>ATIS + WISEGR<ADIENSIS>. A pecsétmezőben toronyábrázolás látható, két szélső pártázatos toronnyal. A jobb oldalnak belső oldalán, lejjebb, a tornyokat összekötő pártázatos faltető indul. (2. ábra)⁸ Az 1360. évi pátent szintén a nagypecséttel erősítették meg. Az oklevelet ma Bécsben őrzik, a szövegkiadás szerint a hátoldalon 78 mm átmérőjű pecsét nyoma látszik.⁹ A nagypecséttel való megerősítés feltételezhető az 1356-ban kiadott oklevél esetében is a megmaradt zsinórok jellege alapján. A pecsét használatáról a 14. század második fele után nincs több adat.

A kisebbik pecsét az 1381. évben kiadott privilegiumon maradt meg teljes egészében. (3. ábra) A vörös viaszba nyomott pecsét átmérője 38 mm. Körben kettős gyöngyosor díszíti, között a pecsét körirata: + S. CIVIUM WISSEGRADIENSIUM. A mező ábrázolása gazdag részletrajzú. Elöl városfal középen felhúzott rácsos kapuval, alatta Anjou-liliom. A kapu mögötti dombon várábrázolás, középen épület, második szintjén ablakok; kétoldalt az épületfal támpillérekkel volt megerősítve. A várépület két oldalán egy-egy pártázatos tetejű torony és melléképület látható. Utóbbiak nem szimmetrikusak, a bal oldalon kis építmény, a jobb oldalon támpillér vagy oldalkapu látható. A középső épülettömb tetején és a két torony toronysípkáján gömbdíz csúcsok vannak. Kisebb Anjou-liliomot a bal oldali toldaléképítmény fölé is elhelyeztek. A mező talán kicsinek bizonyult az ábrázolás

1. ábra. Visegrád első, nagyobb pecsétje, 1358. Fotó. (DL 77229)

2. ábra. Visegrád első, nagyobb pecsétje, 1358. Rajz. (DL 77229)

méretéhez képest: a két torony belenyúlik a gyöngyosor köriratba.¹⁰ A pecsét az 1378. évi oklevél hátoldaláról is ismert, de itt rendkívül töredékes, vörös viaszán túl az ábrázolásból már semmi nem látható.¹¹ A ma Bártfán őrzött három 15. század végi iraton – fényképük szerint – a pecsétek jó megtartásúak lehetnek.

A pecsétek elnevezése az oklevelekben talán útmutató lehet arra nézve, hogy a hiányos vagy csak átiratban megmaradt okleveleket melyik pecséttel erősítették meg. A városi kiadású oklevelek, a fennmaradt pecsétek adatai és elnevezései a következő táblázaton láthatók.

Az adatok meglehetősen szórványosak annak megítélésében, hogy a nagy- és kispecsétet vajon párhuzamosan használták-e. Inkább az tűnik valószínűnek, hogy a két

Dátum	Irattípus	Pecséttípus	Corroboratiós formula	Pecsétmaradvány
1356	privilegialis	nagypecsét ?	sigillum civitatis Wysschegradensis	– (függőpecsét selyemzsinórja megvan)
1358	pátens	nagypecsét	–	Töredékes 78 mm
1360	pátens	nagypecsét	sigillum nostrum	Folt 78 mm
1373	pátens	?	sigilloque autentico nostre civitatis	–
1378	pátens	kispecsét	sigilloque autentico nostre civitatis	Töredékes 30 mm
1380	pátens	kispecsét	–	Folt 38 mm
1381	privilegialis	kispecsét	nostrorum sigillorum (<i>ti. minden város)</i>	Függőpecsét 38 mm
1383	privilegialis	?	sigillo nostro pendentis	–
1405	pátens	kispecsét	–	Folt 32 mm
1412	pátens	?	sigilloque autentico nostre civitatis	–
1413. márc.	pátens	?	sigillo autentico nostre civitatis	–
1413. nov.	privilegialis	?	pendentis autentici sigilli nostri	–
1415	pátens	kispecsét	–	Folt 35 mm
1475	missilis	kispecsét	nostre civitatis sigillo	Pecsét 35 mm
1477	missilis	kispecsét	nostre civitatis sigillo	Töredékes 38 mm
1482	missilis	kispecsét	–	Pecsét 38 mm
1497	pátens	kispecsét	sigillo nostre civitatis	Pecsét 39 mm
1517	missilis	kispecsét	–	Folt 37 mm

3. ábra. Visegrád második, kisebb pecsétje, 1381. Fotó.
(Österreichisches Staatsarchiv, Wien. Haus-, Hof- und Staatsarchiv,
Urkundenabteilung. Familienurkunden 242.1.)

pecsét felváltotta egymást. Az 1381. évi privilégiumban Visegrád mint a jelentős magyarországi városok egyike királyhoz való hűségét kisméretű pecsétjével erősítette meg. Ez volt tehát akkor legerősebb hitelesítő eszköze. A pecsét vörös viasza a város nagyobb pecsétjének természetes színű viaszához képest magasabb kiváltságot és jogi hitelének erősebb rangját jelentette. A pecsétek színét tekintve a 15. századra kialakult rangsor szerint első helyen a vörös állt, amelyet a zöld és a sárga, illetve

a természetes színű viasz követett. Már a 13. században megjelentek vörös és zöld viaszú pecsétek, azonban az Árpád-korban az uralkodó viaszpecsétjének színe még többnyire természetes színű volt. Nagy Lajos idején a középpécset mindig sárga, a többi pecsét viszont vörös színű volt; vörös színt a főpapok is használhattak. A 15. század végére már gyakorivá vált a városok vörös színhasználatát, 1498-ban Ulászló Somogy megyének adományozta a jogot, hogy kiadványain, a városokhoz és közületekhez hasonlóan címerét vörös viaszban közhitelű pecsétként használhassa.¹² A több mint 100 évvel azelőtt, 1381-ben kibocsátott oklevél, s rajta Visegrád egyetlen vörös színű pecsétje komoly jelentőségnek örvendett tehát. Az a tény, hogy kilenc magyarországi város az uralkodói házassági szerződést és az iránta való hűségét külön privilegialis formában kiállított oklevélben erősítette meg, amelyre egyenként felaggatta pecsétjeit a korszak városi pecsét-használatban egyébként is jelentős, s mutatja a 14. század végétől megerősödő, s egyre inkább politikai tényezővé váló városok súlyát.¹³ Városunk megjelenése és pecsétjének mikéntje rámutat a település pecsét-használatára és jogi erejének megnövekedésére.

Visegrád a 14. század közepén kibocsátott irataihoz még a nagyobb, természetes színű viaszba nyomott pecsétjét használta, ezt váltotta fel a kisebb pecsét a század utolsó harmadában, negyedében. Nem figyelhető meg közvetettség abban, hogy a hitelesítésre használt pecsétet hogyan nevezték az oklevelek corroboratiójában. Három megnevezés váltakozik: sigillum civitatis, sigillum nostrum, sigillum authenticum, vagy ezek kombinációja.

Pecsétek típus vagy méret szerinti megkülönböztetése a szövegben nem fordult elő, és az iratok különböző típusa sem vont maga után eltérő pecsét- és szóhasználatot. Noha az oklevelek corroboratiós formulái csak az 1373–1413 közötti időszak kiadványaiban jelezték a pecsét közhitelű, autentikus voltát, a városi pecsét a városi ingatlanügyletekben mindvégig az volt. Városi hatóság jogosult volt mások ügyében bizonyító erejű iratot kiadni és hitelesíteni. Mindez egyetlen, egyidejűleg használt városi pecsét meglétére utal. Vácott két városi pecsét párhuzamos használatáról tudunk, de ez a két városrész külön jogállásának következménye volt.¹⁴ Több városi pecsét esetén a privilegiális okleveleket többnyire a nagy-, a pátenseket a kispecséttel erősítették meg, Budán azonban csak a kisebb pecsétet használták erre.¹⁵ Visegrádon minden bizonnyal tehát pecsétcsere következett be. A második, kisebb pecsét megjelenése valószínűleg királyi adománynak köszönhető – feltehetően az elsőhöz hasonlóan –, melyre vörös színe és az abban rejlő nagyobb jogi erő mutat. A vörös viasz előkelőbb volt tehát a többi színnél, a 14. században még többnyire az uralkodó használta, a vörös viasszal való pecsételést jogát kiváltsággént adományozhatta.¹⁶ Visegrád esetében a vörös szín városi használata az uralkodói rezidencia ittlétének köszönhető kiváltság lehetett, mellyel az új pecsét, erejénél fogva kiszorította a korábbi, nagyobb pecsétet.

A két pecsét egymásutánosságát pecsétábrázolások és analógiák is tükrözik. Mint királyi lakhelyek Visegrád pecsétjei közeli párhuzamba állíthatók Esztergom, Buda és Óbuda pecsétjével. Esztergom 13. századi kettős pecsétnyomójának díszes kidolgozású város- és palotaábrázolása mintájává vált a várospecséteknek és címereknek.¹⁷ Visegrád leegyszerűsített formában követi az előképet, de kapcsolata szorosabb a másik két város pecsétjével. A visegrádi nagypecsét töredékes volta ellenére vélhetően a Buda 1292. évi nagypecsétjének hátlapján ábrázolt há-

4. ábra. Buda 1292. évi nagypecsétjének hátlapja. (In: BERTÉNYI 2003. 86.: 81. ábra)

5. ábra. Óbuda Anjou-kori pecsétje. (In: Magyarország művészete II. 314/2. kép)

romtornyú vár mintáját követte. (4. ábra) A budai pecsét két szélső tornya már Buda város 13. század végén használatba vett kisebb pecsétjére is rákerült,¹⁸ de a háromtornyú várábrázolást több középkori város is átvette.¹⁹ A visegrádi nagyobb pecséten valószínűleg csak két szélső torony volt, középen talán címerábrázolás lehetett. A topografikus elemeket már a városi pecsétek kialakulása előtt is használták. Noha a pecsétek várábrázolása sematikus, a két-háromtornyú épületeket ábrázoló pecséteket többnyire azok a városok kezdték használni, ahol egyúttal vár is volt.²⁰ A budai nagypecsét sematikus várábrázolása Buda castrumra és civitasra vonatkozhatott, az ezt követő visegrádi pecsét Visegrád castrumra és civitasra. A budai minta átvételével a visegrádi első pecsét a királyi rezidencia jellegre utalt. A várábrázolás városi pecséten való megjelenítése még a település királyi várhoz való erős kötődését fejezhette ki. Ez lehetett tehát Visegrád első városi pecsétje. Megjelenését nem lehet pontosan meghatározni, a 14. század első felére tehető, akár már az udvar Visegrádra költözése után, az 1320-as, 1330-as évekre.

A 14. század második felében megjelenő második, kisebb pecsét másféle mintát követett, az esztergomi, sőt az óbudai pecséthez hasonlított. Ezek palotaábrázolásai már a rezidencia és város kettőségét fejezték ki. Óbuda Anjou-kori pecsétje előtérben városfallal és kapuval, háttérben középső tornyú palotával előképe lehetett a visegrádinak.²¹ (5. ábra) Az óbudai pecsét, a torony két oldalán ábrázolt vágásos-liliomos és sasos lengyel pajzs alapján Erzsébet királyné személyével hozható összefüggésbe. A pecsétnyomó eszerint 1343 táján készülhetett, amikor Óbuda a királynéé lett.²² A visegrádi hasonló típusú és rokon ábrázolási igényű kisebb pecsét az óbudai nyomán készülhetett. A visegrádi pecséten a két Anjou-liliom utal a címer Anjou-kori eredetére és a királyi városi mivolta, de a pecsét az 1360-as éveknél korábban nem készülhetett, hiszen ekkoriban még a nagypecsétet találjuk a vá-

rosi kibocsátású iratokon. A pecsét ábrázolásának jellege a korábbi, nagyobb pecsétkezést már a székváros városiasabb jellegét domborítja ki a korábbi királyi épületek dominanciájához képest.

A város pecséthasználata, illetve a pecsétekben, azok jogi erejében és ábrázolásában bekövetkezett változás híven tükrözi a város fejlődését. Hospes-településből királyi várossá emelkedése magával vonta Visegrád városi intézményrendszerének fokozatos kifejlődését is. A 14. század első évtizedeiből nem rendelkezünk adatokkal, de a városi ingatlanokkal kapcsolatos ügyeket – a későbbiekből ítélve – feltehetően már ekkor a város végezhette. A városok joghatóságának – ahogy ezt Kubinyi András is kimutatta²³ – királyi eredete volt. Ingatlanügyekben hiteleshelyi szerepük működése csak a közhitelű pecséttel volt lehetséges, melyet az uralkodótól kaptak. Hiteleshégük azonban a városbírói joghatóságtól függött.

A visegrádi városi tanács működéséről elmondható, hogy Visegrádnak egy – a bíróval együtt – 13 tagú tanácsa, egy jegyzője és hitelesítő pecsétje volt. A városi ügyintézés és oklevélkiadás hasonló volt a többi városhoz, a fennmaradt források ugyan csak ingatlanügyekre vonatkoznak, ezek azonban hasonlatosak voltak más városok, elsősorban Buda gyakorlatához. Kiállított iratait a város pecsétjével erősítette meg, a 14. század második felében pecsétcsere következett be. A 14. században fennálló két településrész nem jelentette a város jogi és etnikai kettéválását, a jogi egység vezethetett oda, hogy a 14. század végén a két város teljesen egységesült.²⁴ A pecsétek változása az egyre inkább megerősödő, önállóan működő rezidencia-, illetve székváros jellegét hangsúlyozta ki.

Mészáros Orsolya

IRODALOMJEGYZÉK

- Bánffy* VARIJÚ Elcmér – IVÁNYI Béla: *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez*. I–II. Budapest, 1908–1928.
- BERTÉNYI 1998 BERTÉNYI Iván: *Pecséttan*. In: *A történelem segédtudományai*. Szerk. BERTÉNYI Iván. Budapest, 1998. 279–304.
- BERTÉNYI 2003 BERTÉNYI Iván: *Magyar cimertan*. Budapest, 2003.
- Budai Jogkönyve* *Buda Város Jogkönyve*. I–II. Közreadja: BLAZOVICH László – SCHMIDT József. Szeged, 2001.
- CSÁNKI CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I–V. Budapest, 1890–1913.
- DARVASY 1942 DARVASY Mihály: *Középkori városaink címereinek eredete és fejlődése*. Budapest, 1942.
- ENGEL 1988 ENGEL Pál: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdölcmei az oligarchák ellen. (1310–23) *Századok* 122 (1988) 89–147.
- KUBINYI 1961 KUBINYI András: Buda város pecséthasználata kialakulása. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 14 (1961) 109–146.
- KUBINYI 1983 KUBINYI András: A középkori Vác 1526-ig. *Vác története. Studia Comitatus 13*. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból. Szentendre, 1983.
- KUMOROVITZ 1993 KUMOROVITZ L. Bernát: *A magyar pecséthasználat története a középkorban*. Budapest, 1993.
- Magyarországi művészet* *Magyarországi művészet 1300–1470 körül*. I–II. Szerk. MAROSI Ernő. Budapest, 1987.
- MAJLÁTH 1885 MAJLÁTH Béla: Néhány városi pecsét. *Turul* 3 (1885) 134–137.
- MÉSZÁROS, Visegrád MÉSZÁROS Orsolya: *Visegrád késő középkori város története és helyrajza*. PhD Doktori disszertáció. Debrecen DE. 2008. Kézirat.
- Mon.Strig.* *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*. I–II. Ed. Ferdinandus KNAUZ. Strigonii, 1874–1882; III. Ed. Ludovicus CRESCENS DEDEK. Strigonii, 1924; IV. Ed. DRESKA G. – ÉRSZEGI G. – HEGEDŰS A. – NEUMANN T. – SZOVÁK K. – TRINGLI I. Strigonii–Budapestini, 1999.
- Műv.Lajos* *Művészet I. Lajos király korában. 1342–82*. Szerk. MAROSI Ernő – TÓTH Melinda – VARGA Livia. Székesfehérvár, 1982.
- SZENTPÉTERY 1998 SZENTPÉTERY Imre: *Magyar oklevéltan*. Budapest, 1930. Reprint: 1998.
- VÉGH 2006 VÉGH András: *Buda város középkori helyrajza I*. Monumenta Historica Budapestinensia 15. Budapest, 2006.
- WENZEL 1868 WENZEL Gusztáv: Visegrádnak egykori fénye és dicsősége. *Századok* 2 (1868) 395–412.

JEGYZETEK

* A tanulmány a szerző „Visegrád késő középkori város története és helyrajza” című, megjelenés előtt álló munkájának részlete. (A továbbiakban: MÉSZÁROS, Visegrád.)

¹ KUMOROVITZ 1993. 65; BERTÉNYI 2003. 85–86.

² ENGEL 1988. 132; MÉSZÁROS, Visegrád 10–11, 25–30.

³ KUBINYI 1961. 119.

⁴ Az oklevelek mindegyike a szerző megjelenés előtt álló munkájában kerül kiadásra.

⁵ Kiadása és fotója: *Mon.Strig.* IV. Nr. 122. (3. tábla)

⁶ 1360: „assumens et obligans . . . molestare quovismodo volentibus expedire, propriis laboribus et expensis, iuxta modum et usum civitatis nostre ex antiquo approbatam”. A szavatossági formula (formula

evictionis) a 13. század közepétől válik általánossá a magyar gyakorlatban, Buda már 1318-ban a város régi szokásának nevezte. KUBINYI 1961. 123.

⁷ A pecsét rendkívül rossz állapotú, töredezett, nagy része hiányzik. Töredékes volta miatt nem a MOL pecsétgyűjteményének részét képezi, másolata sínes, maradványai az eredeti oklevél hátoldalán láthatók. Az oklevél jelzete: DL 77229, régi jelzete: Zichy család, zselyi. 218.B.66.

* A pecsét rajzáért Szőke Mátyásnak tartozom köszönettel.

⁹ *Bánffy* I. 231.

¹⁰ A Bécsben őrzött pecsét és oklevél eredeti jelzete: Österreichisches Staatsarchiv, Wien. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Urkundenabteilung. Familienurkunden 242.1. A Budapesti Történeti Múzeumban a Kumorovitz-féle pecsétgyűjteményben a pecsét gipszmásolatát őrzik. BTM ltsz: 65.1760. A pecsét említései: WENZEL 1868. 405. (rajzzal együtt); MAJLÁTH 1885. 136; CSÁNKI I. 11; DARVASY 1942. 21; *Műv.Lajos* 1982. 357–358.

¹¹ MOL középkori pecsétgyűjteménye: V 2. 242. d.1–2. (vörös és fehér gipszmásolat)

¹² KUMOROVITZ 1993. 47, 53–54, 74–75, 77.

¹³ Az oklevél ilyen irányú jelentőségére Kumorovitz is felhívja a figyelmet. KUMOROVITZ 1993. 83.

¹⁴ KUBINYI 1983. 68–69.

¹⁵ KUBINYI 1961. 121. (153. j.)

¹⁶ BERTÉNYI 1998. 290.

¹⁷ KUBINYI 1961. 5–6. kép; BERTÉNYI 2003. 86.

¹⁸ KUBINYI 1961. 1–2, 7. kép; BERTÉNYI 2003. 86–87.

¹⁹ Például Székesfehérvár, Sopron, Pozsony, Zágráb, Komárom, Vasvár, Esztergom. BERTÉNYI 2003. 87–88.

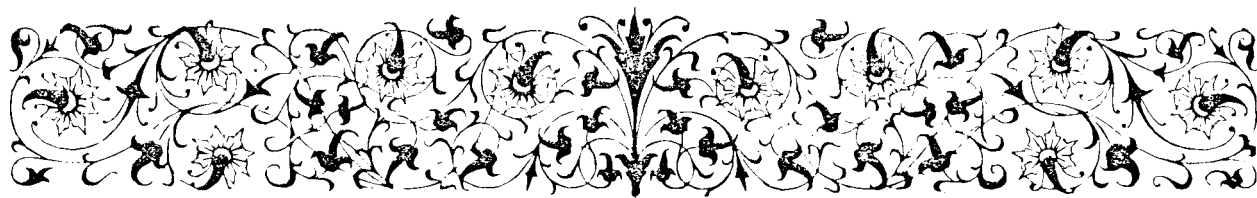
²⁰ KUBINYI 1961. 115–117. A városi pecsétek jellegzetes típusaként tartja számon Darvasy is a sematikus városkép ábrázolást, amely a 14. század elejétől a 15. század végéig volt elterjedt. A típus Európa más részén is közkedvelt volt. Magyarországon az esztergomi és óbudai mellett ilyen pecsétje volt többek közt Sopronnak, Kolozsvárnak, Újlaknak, Zágrábnak, Fehérvárnak. DARVASY 1942. 17–21.

²¹ *Műv.Lajos* 357. (186. ábra); BERTÉNYI 2003. 89; *Magyarországi művészet* II. 314/2. kép.

²² *Magyarországi művészet* I. 378.

²³ KUBINYI 1961. 124.

²⁴ MÉSZÁROS, Visegrád 43–45.

KÖNYVISMERTETÉS

Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és királynék okleveleinek kritikai jegyzéke.

Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerk. ZSOLDOS ATTILA

Magyar Országos Levéltár – MTA Történettudományi Intézete. Budapest, 2008.

(A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 45.) 226 oldal

Szentpétery Imre széles területet felölelő mediavisztikai életművének egyik maradandó és legtöbbször forgatott alkotása Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke c. munka, vagy ahogy kollokválisan gyakrabban nevezzük: a Regesta Arpadiana (Szerk. Szentpétery Imre, Borsa Iván. Budapest, 1923–1987). Mint az köztudott, a mű Szentpétery halálakor még csak nagyjából harmadáig volt készen: a magyarországi levéltári forráskiadás következő korszakos egyéniségének, Borsa Ivánnak köszönhetjük, hogy az elődjétől ránk maradt cédulaanyagot kiegészítette és sajtó alá rendezte, s így végül a Regesta Arpadiana nem maradt torzóban. Szentpétery azonban a maga idejében nemcsak a királyi okleveleket igyekezett összegyűjteni, hanem az Árpád-házi királynék, hercegek és hercegnők által kibocsátott iratok kritikai jegyzékének elkészítését is tervbe vette. Cédulaanyagát – a hazai középkorkutatás több mint fél évszázados adósságát törlesztve ezzel – Zsoldos Attila dolgozta át, egészítette ki a modern forráskiadási és kritikai alapelvek szellemében, s végül rendezte sajtó alá. Az így elkészült kötet (a szerkesztői előszót és rövidítésjegyzéket követően) összesen 338 oklevél magyar nyelvű regesztáját tartalmazza, s ezek közül 72 iratnak a ma elérhető legjobb *in extenso* szövegközlését is. A kiadványt névmutató és az oklevelek DL/DF-jelzeteinek konkordanciajegyzéke zárja. A munka nem tartalmazza a valamennyi hercegi oklevelet, azonban ennek praktikus oka van: a Regesta Arpadiana anyagában ugyanis IV. Béla és V. István hercegeként (és ifjabb királyként) kiadott diplomái is szerepeltek, s mivel a királyi oklevelek kritikai jegyzékéhez már készülőkben vannak a kiegészítések, ezért a mondott uralkodók által kibocsátott iratok – akárcsak a későbbi II. és III. András királyok hercegi oklevelei – a szerkesztő döntése alapján majd ott kapnak helyet.

A kötet szerkezete világos: a Regesta Arpadiana kötetének tagolódását követi azzal a különbséggel, hogy itt külön kronológiai blokkot alkotnak a hercegek által kiadott oklevelek (összesen 44 regeszta), s megint külön blokkot az együtt tárgyalt királynéi és hercegnői iratok (251 kivonat), illetve a kötet végén (függelék gyanánt) azok a hercegi, királynéi és hercegnői intézkedések, amelyek oklevélbe foglalásának nem maradt nyoma (47 szöveg). Érthető és logikus döntés az is, hogy a három blokkon belül a kivonatok sorszámozása nem alkot önálló rendszert, hanem folyamatos a kötet elejétől a végéig: ellenkező esetben ugyanis a regeszták visszakeresése, ill. a rájuk való hivatkozás nehézkessé és bonyolulttá vált volna. A tördelőszerkesztő talán beiktathatott volna egy oldaltörést a 44. és a 45. regeszta közé – mert jelenleg a kötetben a hercegi és a királynéi oklevelek közötti szakaszhatár, ahol a Béla herceg (IV. Béla király kisebbik fia) által kibocsátott iratok után Gizella királyné (Szent István hitvese) oklevelei következnek, a 44. oldal háromnegyedére esik –, de az, ha egy oklevéltárral kapcsolatban összesen ennyi kritika emelhető, mindennél ékebben mutatja, hogy igen gondos és alapos munkával van dolgunk.

A függelék regesztái (azon hercegi, hercegnői és királynéi intézkedésekről, amelyekről nem lehet tudni, hogy a maguk idejében oklevélbe foglalták-e őket, ám későbbi forrásainkban szerepelnek) keltezetlenek. A szerkesztői eljárás ezúttal is logikus, a legtöbb ilyen intézkedés időpontjára ugyanis az egyetlen fogódzót az nyújthatja, hogy elrendelője mikor élt, mikor viselte a hercegi méltóságot vagy épp mikor volt királyné: a lehetséges keletkezési évkör ilyenén banális meghatározása érdemben valóban nem sokkal járulna hozzá a regeszta tartalmához. Az intézkedés emlékét fenntartó oklevél szövege talán csak egyetlen esetben tesz lehetővé né-

miképp pontosabb keltezést. A recenzeált kötetben 292. szám alatt szerepel Béla herceg (a későbbi I. Béla) azon adománya, amellyel tíz háznépet juttatott a tihanyi benecés monostornak; a rendelkezés nyomát II. István király 1118-i oklevele őrizte meg. Eszerint a szóbanforgó javakat egyfelől „Bela dux (...) dederat”, másfelől „defuncto namque Andrea rege Bela, frater eius has decem mansiones (...) ad servitium ecclesi Beati Aniani ordinavit” (Diplomata Hungariae antiquissima. I. Edendo operi praefuit Georgius Györffy. Budapestini, 1992. 405.). Az adományt ezek szerint Béla még hercegeként rendelte el, tehát nyilván 1060. december 6-án történt koronázása előtt – ám már „defuncto (...) Andrea rege”, vagyis I. András ugyanezen év őszén bekövetkezett halála után.

A regesztakészítés módszereit illetően a kiadvány szerencsésen ötvözi a Regesta Arpadiana hagyományait a Zsigmond-kori oklevéltár Borsa Iván, illetve C. Tóth Norbert szerkesztésében megjelent kötetének eljárásával. Az előbbire jellemző az egyes kivonatok mértéktartó tömörsége és az igényes kritikai apparátus, míg az utóbbira részint az az alapelv, amely szerint az oklevélben szereplő valamennyi adatnak (földrajzi és személynévnek, időpontnak, eseménynek stb.) szerepelnie

kell a regesztában, részint pedig a legfontosabb szövegrészletek eredeti nyelven történő közlése. Különösen hasznosnak gondoljuk, hogy az egyes kulcsfogalmak zárójeltek között latinul is megtalálhatóak a recenzeált kötet regesztáinak magyar szövegében. Amennyiben az oklevéltár majd elektronikus adatbázis formájában is megjelenik, ez még inkább megnöveli a használhatóságát nemcsak a magyarországi latinnyelvűség kutatói, de a kormányzat- és igazgatástörténet, jogtörténet vagy társadalomtörténet kutatói számára is. A modern közlési elveknek megfelelően az egyes kivonatokhoz részletes apparátus csatlakozik az oklevél fennmaradási formájáról, őrzési helyéről és kiadásairól. Úgy látjuk, hogy a teljes szöveggel közölt oklevelek esetében a kötet latin ortográfiája a Tringli István által megfogalmazott ajánláshoz (Középkori oklevelek kiadásának problémái. In: Fons 7 [2000] 7–40.) alkalmazkodik.

Szentpétery Imre és Zsoldos Attila kiváló okmánytára méltó a Regesta Arpadiana sorozatához. Reméljük, hogy a kötet anyagát a Magyar Országos Levéltár és az Arcanum Kiadó gondozásában készült Collectio diplomatica Hungarica c. DVD-ROM (Szerk. RÁCZ GYÖRGY. Bp., 2008) későbbi kiadásain is megjelentetik.

Körmendi Tamás

KARTOUS, PETER – VRTEL, LADISLAV: Heraldický register slovenskej republiky. V. kötet
Ministerstvo vnútra SR – Matica Slovenska kiadása. Martin, 2006. 288 oldal, gazdagon illusztrálva – színes rajzolt
címer- és zászlóábrákkal, angol nyelvű összefoglalóval
ISBN 80-7090-816-5

A kötetben közlésre került a Szlovákiában hivatalosan regisztrált címereket, zászlókat ténylegesen tervező (újratervező) – nagyszámú – szakember neve.

A regisztrációs gyűjtemény legnagyobb számban kommunális címereket és zászlókat közöl. (384 település jelképei kerültek a kötetbe.)

A szlovákiai települések egy részének mai címere teljesen azonos a hagyományos kommunális heraldikával, vagy igen nagy mértékben épít arra. Erre a kötetben közölt címerek közül talán legjobb példa Némethylpese (Partizánska Lupča) címere, amely a 14. századra megy vissza. A jobb oldali pajzsmezőben vörös-ezüst sávok (árpádsávok) láthatók. A bal – kék – pajzsmezőben 9 db arany liliom (Anjou liliom) látható. A kötetben közölt településcímerek egy jól elkülönülő csoportja erősen támaszkodik az újabbkori „jelképes” pecsétábrázolások (sokszor sematikus) szimbólumrendszerére. Így ásó, kapa, kasza, ekevas (csoroszlya) sok helyen jelenik meg, esetenként más motívumok kíséretében. Pl. Borša, Branovo, Drženice, Kráľovce, Mýtne, Ludany, Podhájska.

A közölt címerek egy részét szlovák népviseletbe öltözött alakok népesítik be. Pl. Bohdanovce: ökrökkel szántó – kalapos – parasztember, Dobroslava: szlovák le-

gény, Hruštín: nagy kalapot viselő, jobbában fokosbaltát tartó szlovák parasztleány, Mlynárovec: jobbában fejszét, baljában botot tartó parasztember alakja, Nižný Mirošov: mindkét kezében tejesedényt tartó szlovák menyecske.

Érdekes, hogy a közölt címereken többször is megjelenik a huszár (katona) alakja. Pl. Baka, Ďurďošik, Jurová, Trnovo.

Gyakoriak ezeken a címereken az állatalakok. Pl. kuty (Malé Ozdrovc, Parihuzovce), paripa (Koňuš), kos (Gočovo), vaddisznó (Bunetice), szarvas (Rožkovany), őz (Sedliacka Dubová), róka (Paština Závada, Nová Sedlica), nyest (Abranovce), teknős (Velké Slemence), rák (Raslavice), hal (Velké Ripňany), sas (Rankovce), halász sas (Horná Lehota), rigó (Červený Kameň), szalonka (Divina).

Napjaink szlovák kommunális heraldikájában előfordulnak (stilizált vagy valóságú) épületábrázolások. Leggyakoribb a templom (Bádice, Kostolany nád Hornádómi, Košický Klečenov, Nová Kelča, Velké Leváre), vagy találkozunk várakkal (Podhorod', Porhradik, Podzámčok, Stará Halič), kastéllyal (Ruská Nova Ves), falu képével (Poriadie).

Egy címeren megjelenik a Szent Korona – kissé stilizált – alakja (Ratkovo).

A modern szlovák kommunális heraldikában nagy szerepet kapnak a vallási, egyházi motívumok. Így pl. angyal ábrázolása (Rožňavské Bystre, Spišská Teplica, Snilin), feltámadási bárány („zászlós bárány”) (Podhradik, Starne pod Tatrami, Veľke Chlievany), kálvária hegy keresztekkel (Tokajik), fiait saját vérével tápláló pelikán (Hanučovce nad Topľou, Klubina), Szent Kereszt (Radošovce).

A címerábrázolásokon látható Szűz Mária (Dolné Lefantovce, Plavecký Štvrtok), illetve Szűz Mária a kis Jézussal (Kremná, Nižný Slavkov, Rykynčice, Spišská Tomášovce, Štvrtok).

Igen gyakori a szentek megjelenítése alakos formában, illetve atributeumokon keresztül is. Pl. Szent András (Pečovská Nová Ves, Veľky Slavkov), Szent Bertalan (Ružindol), Szent György (Babiná, Jur nad Hronom, Podhorie, Rudník), Szent Imre (Štitáre), Szent Jakab (Smolinské, Štvrtok nad Ostrove, Veľke Sáriš,

Volkovce), Szent Katalin (Hrkovce, Pribylina, Terňa, Veľke Lomnica, Vlčova, Vyšné Repaše), Keresztelő Szent János (Veľká Lesná), Szent László (Kubaňovo, Rajec), Szent Margit (Margečany), Szent Mátyás (Tvarožná), Szent Mihály (Veľké Rovné), Szent Miklós (Nováky, Veľké Vozokany, Veľké Zliezovce), Szent Vendel (Dúrdovce), Szent Vitus (Veľké Kostolany).

Napjaink szlovák heraldikájának – sajátos – jellegzetessége a regisztrált (többnyire felvett) személyi és családi címerek köre. A kötet félszáz ilyen címet közöl. Ezek között hat hölgy címere, két címer pedig egyházi személyiségé. A közölt címerek közül hat személyi címer van.

Szlovákiában – ellentétben Magyarországgal – jelentős szerepe van a modern intézményi, hivatali stb. címereknek. A kötetben közlésre került pl. a Szlovák Köztársaság Legfőbb Ügyészségének címere, a Szlovák Köztársaság Fegyveres Erőinek és Fegyveres Testületeinek Táborig Püspöksége címere.

Pandula Attila

NOBILITAS 2008. (Szerkesztette: GUDENUS JÁNOS JÓZSEF)

Magyar Történelmi Családok Egyesülete kiadása. Budapest, 2008. 334 oldal, illusztrált

ISSN 1788-1552.

A „Nobilitas” 4. kötete a közelmúltban látott napvilágot. A szakmai körökben jól ismert sorozat jelen kötete is a korábbiakban kialakult szerkezetet mutatja. Pl. olvashatjuk az egyesület tagnévsorát. Különböző dokumentumok szövege is közlésre kerül, mint pl. az Egyesület Alapszabálya, a CILANE Alapszabálya. Megtudhatjuk, hogy 2008. február 4-én a Magyar Történelmi Családok Egyesülete vezetőségi ülést tartott. Ennek egyetlen napirendi pontja volt: a nádori tisztség és joggyakorlás visszaállítása és a kormányzótanács megalakítása.

A hagyományoknak megfelelően az egyesületben elhangzott egyes előadások szövege is közlésre került. Pl. Brányik Ottó „A nemzeti liberalizmus és a szabadkőműves gondolatvilág összekapcsolásának szándéka ma” (33–37. pp), Gudenus János József „Czelegi gróf Wass Albert ősfája” (37–47. pp).

Közlésre kerültek „társasági hírek” 2007–2008 (76–84. pp).

Az Egyesület jelenlegi és volt tagjainak családtörténete című részben teljesen új, eddig nem közölt családokon túl közlésre kerültek a „Nobilitas” korábbi kötetei-

ben már közölt családtörténetekhez írt kiegészítések. Pl. új közlések: Elekes (gyergyóújfalusi) primór, Eperjesy (tabódi), Liphay (kisfaludi) báró és nemes. Pótlások jelentek meg: pl. Spilenberg, Szádeczky-Kardoss (szádecsei és kardosfalvai), Tisza gróf (borosjenői és szegedi).

A kötetben – eltérően a korábbiakban megjelent családtörténetektől – közlésre került egy részletes feldolgozás. Ezt (a feldolgozott család egyik tagja) Váralljai Csocsán Jenő írta (90–142. pp). A korabeli oklevelek szerint már 1317-ben – az erdélyi – Gyulafalván élt a Csocsán (váralljai) család. A szerző áttekinti e család sok évszázados történetét. Ennek során, külön hangsúlyt kapnak egyes – tetszőlegesen kiválasztott – családtagok. A szerző tág teret szentel – a témakörrel összefüggő – birtoklástörténeti kérdéseknek.

Váralljai Csocsán Jenő azóta is folytatta a tárgykörben kutatásait. Ennek, a közzétettnél jóval terjedelmesebb hozadékai nyilvánvalóan olvashatók lesznek a „Nobilitas” következő köteteiben.

Pandula Attila